

MEERJARENVISIE EN MEERJARENPROGRAMMA

Foar in natuerlik Fryslân

2025 – 2028

FRIESE MILIEU FEDERATIE

27 september 2024

Voorwoord

1. Onze visie en missie	5
2. Evaluatie Meerjarenvisie en SWOT-analyse FMF	8
3. Ambities en doelen Meerjarenvisie 2025 - 2028	11
4. Netwerk, governance en organisatie	16
5. Meerjarenprogrammering 2025-2028	24
6. Meerjarenbegroting en dekking	35
 Bijlagen.....	 37
Bijlage risicoanalyse.....	38
Bijlage Theory of Change	40
Bijlage relatie inzet FMF en provinciale doelen.....	45

Voorwoord

‘Zijn we vijftig jaar terug in de tijd?’ Die vraag dringt zich wel vaker op als je de beleidsontwikkelingen op het gebied van natuur en milieu vergelijkt met die ten tijde van de oprichting van de Friese Milieuraad (later Friese Milieufederatie). Toen was er sprake van een sterke vervuiling van water, bodem en lucht. Met zware metalen uit het Rijnwater kon je foto’s ontwikkelen, geloosde chemicaliën decimeerden vogel- en zeehondenpopulaties en zure regen bedreigde onze bossen. Overal ontstonden groepen van verontruste burgers die het tij probeerden te keren. Het leek op vechten tegen de bierkaai, maar uiteindelijk was er succes. Lokale groepen gingen samenwerken in onder andere de provinciale Milieufederaties. Dankzij campagnes, publicitaire acties en juridische procedures scherpte de overheid de regelgeving aan en nam het bedrijfsleven schoorvoetend zijn verantwoordelijkheid. Uiteindelijk resulterend in schonere lucht, minder systeemvreemde stoffen in het oppervlaktewater en een grotere waardering voor de natuur. Nederland ontwikkelde zich zelfs korte tijd tot gidsland in Europa en stond aan de wieg van Europees water- en natuurbeleid.

‘Hebben we dan niets geleerd?’ Soms lijkt het daarop als je de berichten leest over PFAS-vervuiling, de steeds zichtbaardere effecten van de stikstofvervuiling en de verontrustend grote achteruitgang van de biodiversiteit. En evenals vijftig jaar geleden lijkt het bedrijfsleven zijn verantwoordelijkheid te willen ontlopen. Op zoek naar verkiezingsgunst vluchten sommige politici en bestuurders in een parallelle werkelijkheid waarin de natuur floreert en er geen sprake is van schadelijk handelen. Wetenschappelijke feiten worden glashard ontkend en men zoekt zijn heil in onbewezen technologieën. Wat we gelukkig in het verleden hebben kunnen leren is dat het zin heeft om te blijven knokken. Door constant de vingers op zere plekken te leggen, alternatieven aan te dragen en koplopers te steunen kun je uiteindelijk dingen veranderen.

Ook de afgelopen jaren hebben wij als FMF laten zien dat het mogelijk is om in moeilijke dossiers resultaten te boeken. We werkten aan andere vormen van landbouw in het veenweidegebied, formuleerden een wenkend toekomstperspectief voor Fryslân en mobiliseerden burgers om de achteruitgang van de biodiversiteit een halt toe te roepen. Deze en andere activiteiten gaan wij de komende jaren voortzetten en waar nodig intensiveren. Een overzicht hiervan vindt u terug in het meerjarenprogramma. En samen met de aangesloten organisaties willen wij ons daarbij graag opstellen als een inspirerende gids, waar velen naar luisteren op weg naar een werkelijk mooi, natuurlijk en duurzaam Fryslân: foar in Natuerlik Fryslân!

Hans Revier
Voorzitter Friese Milieufederatie

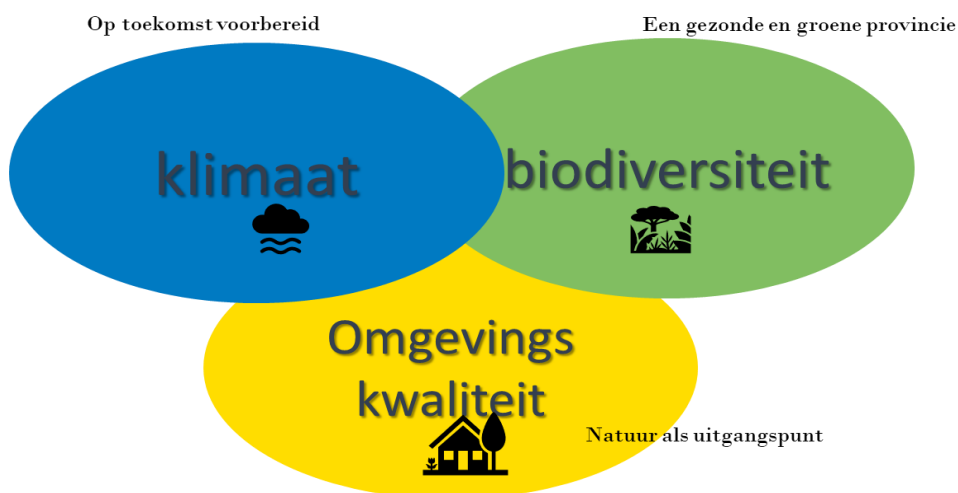
Hans van der Werf
Directeur Friese Milieufederatie

1. Onze visie en missie

Onze missie definieert het bestaansrecht van de FMF en weerspiegelt onze waarden en identiteit. Deze is de volgende:

Wij zetten ons in voor een Natuerlik Fryslân met een robuuste en rijke biodiversiteit, een mooi landschap en een gezonde leefomgeving voor mens, plant en dier. Dit vertalen we naar drie samenhangende opgaves die leidend bij ons werk en onze positie in elke actie:

- *Omgevingskwaliteit: we zetten ons in om de bijzondere (omgevings)kwaliteiten van Fryslân te behouden en verder te ontwikkelen*
- *Klimaat: We bestrijden de Friese broeikasgasuitstoot en creëren een klimaatbestendige omgeving, geïnspireerd door Fryslâns unieke landschap en natuur.*
- *Biodiversiteit: we doen er alles aan om de neergang van de biodiversiteit in Fryslân te stoppen en om te komen tot herstel*

Fundamentele keuzes zijn nodig om onze ambities te realiseren. Deze keuzes leiden tot ingrijpende veranderingen in de samenleving. Als voortrekker van een brede duurzaamheidsbeweging in Fryslân en als aanjager van de transitie zien wij het als onze taak hiervoor draagvlak en urgentiebesef te creëren met en voor al onze samenwerkingspartners. Verderop staan we stil bij wat “transitie” naar ons idee betekent voor de Friese samenleving.

Maar de transitie biedt ook nieuwe mogelijkheden om onze leefomgeving te verrijken en te versterken. De ruimtelijke claims zullen in Fryslân alleen maar toenemen. We omarmen de kans om Fryslâns ruimtelijke inrichting te optimaliseren voor de toekomst en daarbij gaan

wij uit van een ruimtelijke inrichting waarbij natuur en landschap centraal staan: “Natuerlik Fryslân 2050” (zie kader).

Omdat we maar één aarde hebben en daarmee onze middelen gelimiteerd zijn, jagen we het verkleinen van de Friese ecologische voetafdruk aan. Dat vraagt een andere kijk op groei. Groei in productie en economische groei kent grenzen. Dat vraagt om een brede visie op groei. Wij sluiten daarbij aan bij de Sustainable Development Goals.

Natuerlik Fryslân 2050

De FMF, Staatsbosbeheer, It Fryske Gea en Natuurmonumenten hebben in 2020 een integrale toekomstvisie op Fryslân ontwikkeld. Natuerlik Fryslân 2050: onze visie op een veerkrachtige toekomst. We zetten de kracht van natuur en landschap in om cruciale maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Van klimaatadaptatie en landbouwtransitie tot biodiversiteitsherstel - de natuur biedt oplossingen. Denk aan natuurlijke waterbuffers die zowel overschotten opvangen als reserves vasthouden voor droge periodes, een bodem die CO2 vastlegt in plaats van uitstoot en een zachte kustzone die meegroeit met de zeespiegelstijging. Het zijn voorbeelden die Fryslân klaar maken voor de uitdagingen die op ons afkomen, maar die ook leiden tot een landschap dat rijk is aan biodiversiteit en waar het aangenaam wonen en werken is. Zie voor meer informatie <https://www.fmf.fr/nf50/>

Principes

Wij hanteren een aantal principes die leidend zijn voor ons handelen. Daar mag je ons op aanspreken. Deze zijn de volgende:

- Wij zijn de stem voor natuur & milieu: wij brengen het belang van een natuerlik Fryslân in bij onderhandelingsprocessen, in de samenwerking met anderen, in onze projecten.
- Gidsfunctie: wij vervullen een gidsfunctie in de wijze waarop de transitie naar een duurzame samenleving wordt vormgegeven. Dat doen we door kennis te genereren, de dialoog te bevorderen en met concreet handelingsperspectief te komen.
- We werken samen met relevante partijen, gaan waardevolle relaties aan en zoeken naar nieuwe samenwerkingsverbanden Impact: we hebben focus en gaan voor het grootst mogelijke resultaat. We streven naar impact. We focussen daarbij op wat wel kan en maken gerichte keuzes.

- Ondergrenzen & positief activisme: we willen op een positieve manier onze doelen realiseren en tot actie overgaan en komen met voorbeelden hoe het wel kan. Wanneer ondergrenzen wordt doorbroken, zullen we niet schuwen om juridische procedures te starten. Daarin willen we transparant zijn.

FMF als gids

Er is behoefte aan leiderschap in de transitie naar een duurzame samenleving. Wij nemen hierin het voortouw en fungeren als gids. We geven de gidsfunctie op de volgende wijze vorm:

- Agenda bepalen: We zetten onderwerpen op de politieke en maatschappelijke agenda en komen met voorstellen hoe dit verder in te vullen en creëren daarvoor draagvlak.
- Aanjagen: We ontwikkelen nieuwe initiatieven, komen met oplossingen en bieden daarmee voor onze leden, inwoners van Fryslân en bedrijven handelingsperspectief. We zijn geen uitvoeringsorganisatie, maar soms is het nodig om heel concreet aan de slag te gaan en zelf de eerste stap te zetten.
- Koers bepalen: De leden van ons netwerk ondersteunen wij bij hun activiteiten. We wijzen de weg, zetten koers uit en begeleiden ons netwerk en de doelgroep in de juiste richting. Daarbij proberen we in gemeenschappelijkheid zaken op te pakken, maar kunnen we ook individueel helpen. We gaan betekenisvolle relaties aan met stakeholders.
- Grens bepalen en lobby: We geven kaders aan voor en lobbyen om wetgeving, regels, en beleid aan te passen. We bewaken de ondergrens en gaan zo nodig procederen.

Externe positionering en rol

Hieronder staat de wijze waarop wij ons extern positioneren en wat we in onze uitingen laten terugkomen:

Wij positioneren ons als dé stem voor natuur en milieu in Fryslân, diepgeworteld in de Fryske Mienskip. Met als ambitie om een brede maatschappelijke beweging te mobiliseren, werken we samen aan een duurzaam en toekomstbestendig Fryslân, een Natuerlik Fryslân.

Wij inspireren, nemen het voortouw en begeleiden de samenleving in de noodzakelijke transitie naar een duurzame toekomst.

We bereiken dit door:

- *Het uitnodigen van en verbinden met diverse partijen om samen te werken aan duurzame oplossingen.*
- *Het delen van kennis en toegankelijk maken van informatie waar dat nodig is.*

- *Het agenderen van zowel actuele als toekomstige uitdagingen op het gebied van natuur en milieu.*
- *Het in de schijnwerpers zetten van koplopers en vernieuwende initiatieven.*
- *Het ondersteunen van lokale initiatieven en deze verbinden met provinciale en landelijke ambities.*

Uitgangspunt van de wijze waarop we communiceren is: oplossingsgericht, divers, Friese DNA, vrolijkheid, chaos, samen, inhoud, beweging en actie! Kortom: positief activistisch!

Voorbeeld van hoe we ons positioneren: de Groenlunches

Ooit ontstaan als een intern kennisdelend instrument, waarbij we maandelijks een kennisbijeenkomst organiseerden, heeft de Groenlunch zich ontwikkeld tot een podium waar onderwerpen worden geagendeerd en waar mensen elkaar ontmoeten en elkaar inspireren. Wij hebben daarmee een stevige positie verworven. Voorbeelden waar we in een vroegtijdig stadium onderwerpen hebben geagendeerd en waar veel discussie over is ontstaan zijn de komst van de wolf, de transitie naar een waterstofeconomie en de vegan koe. Voorbeelden die inmiddels brede maatschappelijke aandacht hebben en die in het beleid zijn opgenomen. Vanuit de Groenlunches zijn ook nieuwe initiatieven voortgekomen zoals Beamen foar Elkenien en Natuerlik Fryslân 2050. Zie voor meer informatie <https://www.fmf.fr/project/groenlunch-elke-maand-lezing/>

2. Evaluatie Meerjarenvisie en SWOT-analyse

Alvorens de missie van de FMF te vertalen naar onze Meerjarenstrategie is het van belang terug te kijken op de afgelopen periode en de geleerde lessen te vertalen naar onze Meerjarenaanpak. Ook hebben we een SWOT-analyse gemaakt waarbij we de kansen en bedreigingen voor de FMF op een rij hebben gezet. Hieronder hebben we dit kort samengevat

Evaluatie Meerjarenvisie 2021–2024

In 2020 is de Meerjarenvisie 2021 – 2024 Dromen, durven, doen! vastgesteld. Dit is leidraad geweest voor ons handelen afgelopen jaren. Terugkijkend kunnen we het volgende constateren:

- Op het gebied van landbouw hebben we veel impact kunnen maken met initiatieven zoals het Aanvalsplan Grutto, Feangreide aanpak, het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen. Ook hebben we een actieve, aanjagende rol op ons genomen op het gebied van ruimtelijke ordening. Naast Natuerlik Fryslân 2050 hebben we onze visie op Noord-Nederland gelanceerd: “de Kracht van het Noorden”. Ook worden de Groenlunches breed gewaardeerd als een agenderend en kennisdelend podium.
- Voor het thema energie en klimaat hebben we het onderwerp natuurinclusieve energietransitie goed weten te agenderen. Mede vanwege de overbelasting van het netwerk, zien we de hoeveelheid projecten op het gebied van energieopwekking stilvallen. FMF heeft afgelopen jaar meer ingezet op energiebesparing en het loskoppelen van aardgas op wijkniveau en is daar succesvol mee.
- Wij zijn in staat geweest de stem van de natuur te vertolken, zowel publicitair als richting de politiek. Wij zijn trekker van het sectoroverleg natuur en zijn daarmee in staat geweest meer een gezamenlijk standpunt uit te dragen namens onze aangesloten organisaties. Een groot succes was het planten van vele bomen samen met Landschapsbeheer Friesland.
- Corona: net als velen van ons hadden we de Coronacrisis niet voorzien. Deze heeft de nodige impact gehad op het functioneren van de FMF als organisatie. We zijn in staat geweest om snel op de veranderende situatie te anticiperen en uiteindelijk goede resultaten gehaald. Mede door de omzetting van fysieke ontmoetingen naar digitaal werken.
- We hebben te maken met een krappe, uitdagende arbeidsmarkt. Er zijn (zeker voor FMF-begrippen) relatief veel medewerkers vertrokken en er zijn nieuwe collega's aangenomen. Dit heeft de nodige gevolgen gehad voor de continuïteit voor bepaalde langjarige projecten. Over het algemeen hebben we dit verder goed weten op te vangen en is de basis momenteel op orde. De krappe arbeidsmarkt zal naar verwachting ook in de komende jaren van invloed zijn op onze bedrijfsvoering.
- Het nieuwe College van Gedeputeerde Staten en de nieuwe regering hebben een behoorlijke draai gemaakt op het gebied van duurzaamheid en natuur. Er is meer aandacht gekomen voor het belang van de (reguliere) landbouw. Het transitiefonds voor het landelijk gebied is geschrapt. Dit maakt dat wij ons zijn gaan herbezinnen op

hoe we de transitie gaan aanjagen en een goede aanpak is. Daar komen we in deze Meerjarenvisie en bij de programmering op terug.

SWOT-analyse

Ter voorbereiding op de nieuwe Meerjarenvisie hebben wij een SWOT-analyse gemaakt waarbij we ingegaan zijn op de sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen van de 3 opgaven die uitgangspunt zijn voor ons handelen. We kunnen het volgende constateren:

Omgevingskwaliteit

Er komen grote (ruimtelijke) opgaven op de provincie Fryslân af: de behoefte aan (grootschalige) woningbouw, de energietransitie, de transitie van de landbouw, meer mobiliteit, het verbeteren van de waterkwaliteit, de herinrichting van het landelijk gebied. Het belang om natuur, water en landschap daarbij als uitgangspunt mee te nemen wordt breed gedeeld, maar het is voor overheden nog zoekende op welke wijze dit gaat gebeuren en welke keuzes gemaakt gaan worden. De aanpak waarbij het uitgangspunt “water en bodem sturend” centraal staat biedt mogelijkheden om opgaven te combineren en te kiezen voor oplossingen die toekomstbestendig zijn. Met de Omgevingswet is geborgd dat vroegtijdige participatie wordt geregeld. Anderzijds zien we een grote versnippering optreden: wie heeft de regie? Hoe creëer je samenhang? Is het mogelijk om de vele ruimtelijke opgaven te combineren? Worden wel de goede keuzes gemaakt? Er liggen voor ons mogelijkheden om hier een prominente rol in te spelen en het geluid van natuur, water, milieu en landschap in een vroegtijdig stadium in te brengen.

Klimaat

De klimaatopgave is op korte termijn vooral zichtbaar als het gaat om de energietransitie. Hierover zijn in het Klimaatakkoord afspraken gemaakt. De omschakeling naar duurzame energie gaat met horten en stoten: het energienetwerk kan de transitie niet aan en op onderdelen ontstaat er weerstand bij de Friese burger. Energiearmoede waardoor de verschillen binnen de samenleving toenemen is een serieus probleem. Overheden zijn zoekende naar de wijze waarop we uiteindelijk van het aardgas af gaan en dat gaat nog erg langzaam. We moeten leren leven met het veranderende klimaat en de natuur en landschap daarop inrichten. Daar moeten we realistisch in zijn. Droge zomers, overlast door stortbuien, verandering van de natuur. De Friese samenleving is nog zoekende hoe hiermee om te gaan. Er liggen kansen om met concrete voorbeelden te laten zien hoe we om gaan met klimaatverandering en klimaatadaptatie. Daarbij is het belangrijk om de Fryske Mienskip daarin mee te nemen. Een koppeling met onderwerpen zoals gezondheid en leefbaarheid biedt voor ons kansen.

Biodiversiteit

De biodiversiteit in Fryslân staat onder aanhoudende druk. Veel soorten worden bedreigd en de natuurlijke verscheidenheid neemt af. Hoewel het belang van het herstel van de biodiversiteit breed wordt erkend, zoeken we nog naar vertalingen naar concrete acties.

Een uitdaging daarbij is dat het onderwerp erg complex en veelomvattend is en dat het ingewikkeld is om te overzien waar het verschil gemaakt kan worden. Uit onderzoek van Motivaction, uitgevoerd in oktober 2020, blijkt dat veel Nederlanders biodiversiteit belangrijk vinden, maar dat bijna twee derde niet precies weet wat het betekent. Uit onderzoek van het Planbureau Friesland blijkt dat er onder Friezen grote bereidheid is om natuur te herstellen. Van aanleg van voedselbossen en bijenweides tot nazorg voor weidevogels – er wordt veel gedaan en er is veel mogelijk. Dat biedt voor ons kansen. Het is onze taak om “biodiversiteit” te vertalen naar concrete handelingsperspectieven en welwillende initiatieven te helpen en te ondersteunen. Dit past heel goed bij het brede (natuur)netwerk wat wij hebben. Bovendien biedt biodiversiteit kansen voor synergie met gezondheid, voedsel en energie. Zo versterken we niet alleen de natuur, maar de hele Friese samenleving.

3. Ambities en doelen Meerjarenvisie 2025 - 2028

Ambities

We hebben voor de komende jaren een aantal ambities waar wij aan werken:

1. Fryslân heeft in 2030 de klimaatdoelstelling van Parijs gehaald: dat wil zeggen een reductie van de CO₂-uitstoot van 49% ten opzichte van 1990. In 2035 is ondertussen het tempo opgevoerd om de doelstelling van 2050 van een reductie van 95% te halen. Daarbij stellen wij als FMF als doel om de Friese CO₂-uitstoot naar een niveau van netto nul te brengen.
2. Keerpunt voor de biodiversiteit in 2030. Biodiversiteitsverlies is dan omgebogen naar herstel. In 2035 floreert Fryslân's natuur overall – van zee tot sloot, van bos tot boereland, van dorp tot stad. Een zichtbare renaissance van onze natuurlijke rijkdom.
3. Het kabinet heeft als streefdoel geformuleerd om de ecologische voetafdruk van de Nederlandse consumptie te halveren in 2050. Wij vinden dat dit in Fryslân al in 2040 moet zijn gerealiseerd.
4. Fryslân 2050: klimaatbestendig en toekomstgericht. Onze ruimtelijke inrichting biedt een duurzaam perspectief voor mens en natuur. We beheersen wateroverschotten, waarborgen de voorziening van voldoende en schoon water en trotseren hitte-uitdagingen.

Doelen

Deze ambities vertalen wij naar een aantal doelen die we in 2028 realiseren. Daarbij maken we onderscheid tussen de volgende (inhoudelijke)doelen en die we vertalen naar programma's (zie volgende hoofdstuk):

Duurzame keuzes voor later

Het Friese landschap gaat veranderen. Wij hanteren grote zichtlijnen en nemen natuur, water en landschap als uitgangspunt. Bij elke ontwikkeling is er een "plus" voor natuur en milieu die past bij de onze lange-termijn visie. We helpen/gidsen beleidsmakers om de juiste ruimtelijke keuzes te maken voor een natuerlik Fryslân. We zijn een stem voor natuur, water en milieu. We hebben de volgende doelen:

1. Belang van natuur, water en landschap is geborgd in provinciale beleidsprocessen zoals veenweide, FPLG, provinciale Omgevingsvisie, Lelylijn
2. Gebiedsvertegenwoordigers in provinciale gebiedscommissies zijn voldoende ondersteund
3. Er is een goed functionerend adviespunt op het gebied van natuur en milieu
4. We hebben een gebiedsgerichte uitwerking van Natuerlik Fryslân 2050

De Friese landbouw als koploper duurzaamheid

De CO₂-uitstoot van de Friese landbouw gaat fors omlaag en biedt meer ruimte voor wilde planten en dieren. De landbouw speelt een centrale rol in het oplossen van maatschappelijke uitdagingen op het gebied van klimaat, omgevingskwaliteit en

biodiversiteit. Daarbij is maatwerk per gebied nodig zoals in de veenweidegebieden. Wij zijn de gids als het gaat om de transitie naar een natuurlijker landbouwsysteem. We hebben de volgende doelen:

5. We ontwikkelen innovatieve verdienmodellen
6. Bevorderen synergie tussen landbouw en natuur
7. We Agenderen duurzaam landbouwbeleid bij lokale overheden
8. We bundelen en ontsluiten van kennis op het gebied van naturebased oplossingen

Meer natuur in Fryslân

Natuur draagt bij aan de brede welvaart, aan het welbevinden van de Fries en aan een Natuurlijk Fryslân. Met het gericht aanplanten van 100.000 bomen verbeteren we de biodiversiteit, dragen we bij aan de klimaatopgave, wordt Fryslân meer klimaatbestendig en versterken we de leefbaarheid van onze provincie. We helpen lokale initiatieven om tot wasdom te komen. We hebben de volgende doelen:

9. Uitvoering geven aan de overeengekomen onderdelen van het provinciaal beleid biodiversiteit, waaronder de provinciale bomen- en bossenstrategie.
10. Verbinding zoeken met en betrekken van de Friese burger bij het realiseren van de biodiversiteitsdoelen.
11. Het opzetten van een ondersteuningsstructuur voor lokale biodiversiteitsinitiatieven.

Een bewuste bijdrage aan een duurzame levensstijl van de Fries

De milieu impact van de Friese burger is te hoog ten opzichte van wat wenselijk is. De ecologische voetafdruk van de Fries bedraagt nu bijna 5 ha, terwijl er maar 1,8 ha per persoon beschikbaar is. Met gerichte campagnes gaan we de bewustwording van de Friese inwoner vergroten en de ecologische voetafdruk verkleinen. We zijn de gids naar een meer duurzamere levensstijl en hebben de volgende doelen:

12. Het vergroten van de bewustwording van de Friese inwoner om te komen tot een meer circulair en natuurinclusiever gedrag
13. Het ontwikkelen van een infrastructuur die duurzaam leven toegankelijker maakt en zorgen voor een inclusieve, gemeenschappelijke aanpak waar iedereen kan bijdragen aan en profiteren van een natuurlijk Fryslân
14. Het ontwikkelen van een netwerk van actieve Friese burgers die gezamenlijk werken aan het verkleinen van de voetafdruk

De energietransitie wordt dubbelgroen

Wij zetten vol in op de energietransitie. Minder fossiele brandstoffen en meer zonne-energie. Daar doen we een schepje bovenop: groene energieprojecten die óók de biodiversiteit bevorderen. Wij nemen het initiatief en zijn de gids voor overheden en energie initiatieven. We hebben de volgende doelen:

15. We begeleiden en starten projecten/initiatieven op waarbij we inzetten op de dubbelgroene energietransitie met optimaal aandacht voor natuur, het verbeteren van de biodiversiteit en aandacht voor een gezonde leefomgeving.

16. We creëren draagvlak en betrokkenheid in de samenleving voor onze groene energietransitie.
17. We blijven lobbyen dat alleen met een dubbelgroene instelling het Friese landschap zal worden beschermd met maximaal draagvlak vanuit de samenleving en een verbetering van de biodiversiteit.

Onze visie op de brede welvaart

Wij hebben oog voor andere opgaven zoals gezondheid, welbevinden, armoedebestrijding, ongelijkheid. Wij kijken vanuit het perspectief van brede welvaart. Brede welvaart betreft de kwaliteit van leven hier en nu, en de mate waarin deze ten koste gaat van de brede welvaart van latere generaties of van die van mensen elders in de wereld. Het begrip brede welvaart heeft oog voor alles wat voor onze inwoners van waarde is. Vragen als: hoe schoon is de lucht die we inademen, hoe gezond zijn we, hoe veilig voelen we ons en hoeveel vertrouwen hebben we in de overheid? We gebruiken Sustainable Development Goals (SDG's) ter inspiratie en referentiekader om nadere invulling te geven aan het begrip brede welvaart. SDG's zijn internationaal vastgestelde doelen om van de wereld een betere plek te maken in 2030. Ze zijn een mondiaal kompas voor uitdagingen als armoede, onderwijs en de klimaatcrisis.

Wij zetten in op de volgende SDG's:

SDG Doel	Inzet FMF
7 betaalbare en duurzame energie	Jagen projecten/initiatieven aan met inzet op dubbelgroene energietransitie, draagvlak en betrokkenheid voor onze groene energietransitie.
11 Duurzame steden en gemeenschappen	Inrichting van steden en dorpen die goed bestendig zijn tegen klimaatverandering en die biodivers en natuurinclusief zijn.
12 verantwoorde Consumptie en productie	Verlaging van de ecologische voetafdruk van de Friezen door consumptiegedrag te veranderen en duurzaam gedrag te bevorderen. Bijdrage aan een gezond en verantwoorde

	voedselproductie
13 klimaat actie	Wij werken aan het tegengaan van klimaatverandering en de gevolgen hiervan. Het creëren van bewustzijn bij de Friese inwoner en het ontwikkelen van concreet handelingsperspectief
14 leven in het water	Bewustwording vergroten van het belang van schoon oppervlaktewater. Het herstel van en het vergroten van de biodiversiteit
15 leven op het land	Bijdragen aan het herstel van de biodiversiteit in Fryslân door aanplanten van bomen, ondersteunen van burgerinitiatieven, herstel van de weidevogelpopulatie en herstel van natuurlijke verbindingen
17 partnerschap om doelstellingen te bereiken	Inzetten op een brede duurzaamheidsbeweging en het aangaan van partnerschappen

De SDG's komen terug bij ons programma's en projecten.

Realisatie van impact en veranderstrategie

Uitgangspunt van ons is dat wij zoveel mogelijk impact realiseren bij al ons handelen en acties met betrekking tot onze visie en missie. Bij al onze initiatieven stellen we de volgende vragen:

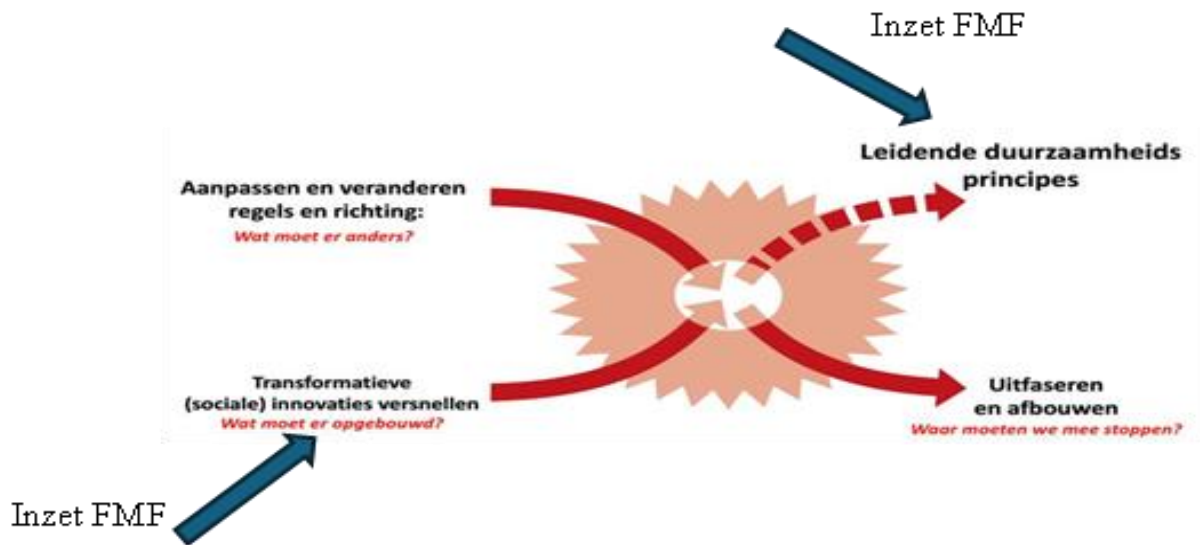
- Hoe groot is het effect van mijn handelen?
- Op wie heb ik effect met de activiteiten van mijn project?
- Wie zijn mijn belangrijkste stakeholders?
- Kan een ander het niet beter en effectiever doen?
- Hoe draagt de activiteit bij aan de SDG's?

We gebruiken de Theory of Change (ToC) om de effectiviteit van ons handelen te toetsen en als onderdeel van de plan-do-check-act cyclus van de FMF. (zie ook bijlage). De kern hiervan is dat wij blijven onderzoeken en vragen stellen over wat de beste interventie is en welke inhoudelijke veronderstellingen we hanteren over hoe een interventie werkt. Om die reden is de impactmeting onderdeel van deze Meerjareavisie en gaan wij die als onderdeel van ons jaarverslag opnemen.

Veranderstrategie

Zoals eerder gesteld gaan wij ervan uit dat om onze ambitie waar te maken er een fundamentele transitie nodig is om te komen tot een duurzame samenleving. Daarbij zal het onvermijdelijk zijn dat we te maken hebben met crises en spanningen. Soms zal het pijn gaan doen. Waarin systemische problemen in de maatschappij volkomen worden blootgelegd (zoals onnodig vliegen) en waarin innovatieve oplossingen de ruimte krijgen of spontaan ontstaan (zoals 100% thuiswerken). Voorbeelden waar we de komende tijd mee te maken krijgen is het afbouwen van het gebruik van fossiele brandstoffen en de omslag van een lineaire naar een circulaire samenleving. Dit zal weerstand oproepen. Het is aan ons om deze weerstand te identificeren, te kanaliseren en om met oplossingen te komen. Dit doen we op een positief activistische wijze waarbij we aangeven hoe het wel kan. Soms is

het nodig om oude systemen af te breken. Dat kan in de vorm van procederen, maar dat zal niet primair de focus van ons zijn.

In voorgaand schema staat beschreven hoe transitie zich ontwikkelen. Het figuur laat zien hoe onduurzame onderdelen uit het oude systeem (de gevestigde orde) worden afgebroken en uitgefaseerd. Dat is de lijn van linksboven naar rechtsonder. Van linksonder naar rechtsboven zie je de opbouw van duurzame systemen die onderdeel worden van de duurzame maatschappij. Onze inzet is gericht op het verder ontwikkelen van leidende duurzame principes zoals naturebased oplossingen en op het versnellen van transformatieve (sociale) innovaties. Een voorbeeld van een innovatief concept van ons is het Platform CO2Neutraal of het ontwikkelen van Naturebased oplossingen voor de landbouw.

4. Netwerk, governance en organisatie

Netwerk

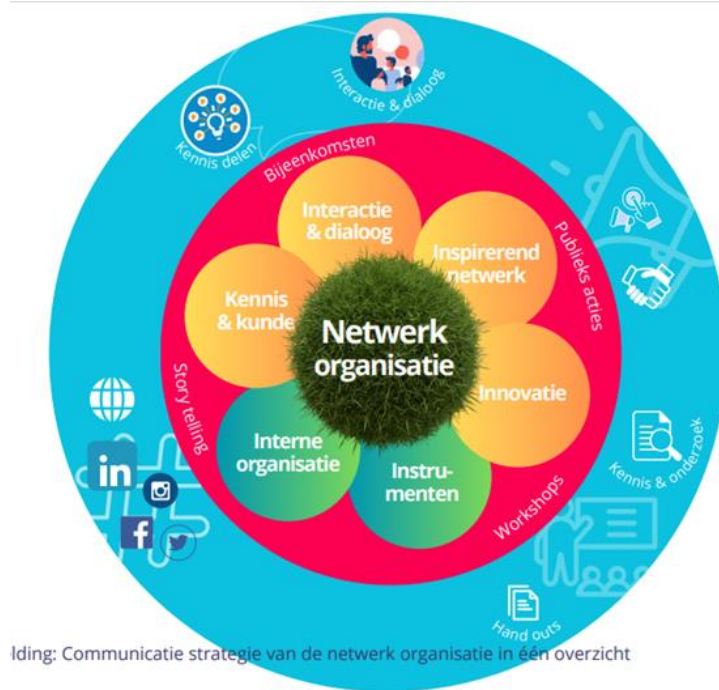
Wij zijn onderdeel van een breed netwerk en hebben een gerichte netwerkstrategie. Dat is nodig want “alleen ga je snel, maar samen kom je verder”. Juist om impact te creëren is samenwerking essentieel. Je hebt elkaar nodig om verder te komen. Daarbij ligt de focus van ons op haar ambities en doelen.

Het netwerk van ons is zeer divers en is geworteld in de Fryske Mienskip. Deze bestaat onder andere uit:

- Aangesloten natuur- en milieuorganisaties die onze basis vormen.
- Organisaties waar we vaak in projecten mee samen werken.
- De natuur en milieufederaties en de landelijke koepel.
- Kennisinstellingen zoals Van Hall Larenstein
- Politici en bestuurders (gemeenten, Wetterskip en provincie).
- Beleidsmedewerkers bij overheden.
- Studenten en jongprofessionals zoals Generatie Fryslân 2035.
- Lokale duurzaamheidsinitiatieven.

De samenwerking binnen het netwerk wordt situationeel bepaald, afhankelijk van onze agenda en de impact die we willen genereren. Onze ambities zijn:

- Het verbreden van onze basis door meer organisaties aan te laten sluiten bij de FMF.
- Samenwerkingsverbanden op te zoeken met partijen die ook verandering beogen, maar die andere doelgroepen en partijen betrekken en een andere ingang hebben, zoals de culturele sector (Arcadia) of de gezondheidssector (huisartsen, GGD).
- Bottom up initiatieven zoals lokale voedsel- en energiecoöperaties ondersteunen.
- Jongeren meer betrekken bij de discussie hoe een Natuerlik Fryslân eruit komt te zien en wat we kunnen doen om de transitie te versnellen.

Communicatie en communicatie indicatoren

Wij hebben hoge ambities als het gaat om het duurzamer maken van Fryslân. Daarbij willen wij met onze activiteiten zoveel mogelijk impact genereren. Daar hoort een uitgekiende profilering en communicatiestrategie bij. Mensen en overheden in beweging krijgen, koplopers in beeld brengen, story telling. Het zijn allemaal zaken die onderdeel uitmaken van onze programma's. Wij kiezen ervoor dat onze communicatiestrategie en de bijbehorende instrumenten integraal onderdeel uitmaken van onze programma's. Daarbij maken we jaarlijks een communicatieplan en communicatieagenda om ons beleid te herijken, speerpunten te benoemen en gestructureerd aan de gang te gaan met de wijze waarop wij naar buiten gaan.

Om de effectiviteit van communicatie- en netwerkinitiatieven te monitoren en om communicatiewerkzaamheden te identificeren gebruiken we een aantal indicatoren (zie tabel). Jaarlijks wordt een communicatieplan gemaakt. In het communicatieplan monitoren we de voortgang en kijken we hoe de communicatiestrategie en onze positionering wordt vertaald naar de programma's en de projecten.

Communicatie indicatoren	2024	Ambitie 2028	Toelichting
Omvang achterban: aantal aangesloten groepen	42	52	Het totaal aantal aangesloten organisaties bij FMF
Nieuwsbrief abonnees (totaal)	3.000	4.000	
Aantal volgers social media	20.000	25.000	Het aantal volgers, likes, shares, reacties en views op de platforms Facebook, Twitter, Instagram en LinkedIn
Aantal weergaven	1.871.695	2.000.000	Het aantal bezoekers op de website, de duur

website/social media			van de bezoeken, en de meest bekeken pagina's.
Aantal keer in de media	207	300	Het aantal keer dat FMF of een activiteit van de FMF in de media genoemd wordt
Aantal georganiseerde bijeenkomsten	8xGroenlunch, 6xGrienOerlis 2x netwerkbijsamenkomst en	8xGroenlunch, 6xGrienOerlis 2xnetwerkbijeenkomsten 4 themabijeenkomsten	Het aantal evenementen, workshops, en bijeenkomsten die georganiseerd worden
Aantal bezoekers aan zelf georganiseerde bijeenkomsten	1000	1500	Totaal aantal deelnemers en bezoekers aan fysieke bijeenkomsten
Aantal campagnes	4	5	Aantal publiekscampagnes
Aantal samenwerkingsverbanden	15	25	Aantal netwerken en samenwerkingsverbanden waarin FMF participeert
Aantal contacten via adviespunt	50	200	het aantal aanvragen en contactmomenten die via het adviespunt zijn binnen gekomen

Governance

Wij werken met een bestuur en de Raad van toezicht als toezichthouder. Uit eerdere evaluaties blijkt dat de toezichthoudende rol goed werkt, maar dat er behoefte is aan meer inhoudelijke betrokkenheid en betrokkenheid bij standpuntbepaling en beleidsvoorbereiding. Daarvoor zijn (tijdelijke) werkgroepen in het leven geroepen en organiseren wij jaarlijks ledenbijeenkomsten. Dit gaan we de komende jaren continueren en intensiveren.

In onze netwerkgedachte is de scheiding tussen aangesloten organisaties, samenwerkingspartners, en lokale initiatieven steeds minder groot. We gaan komende jaren investeren in het vergroten van het commitment van de samenwerkingspartners en aangesloten organisaties. Dat kan in een tijdelijke (projectmatige) vorm, maar krijgt ook vorm in nieuwe samenwerkingsvormen die meer permanent zijn.

Organisatieontwikkeling

Om onze ambities te realiseren en onze gidsrol te vervullen, bouwen we aan een organisatie die het kloppend hart vormt van het Friese duurzaamheidsnetwerk. Een dynamische plek waar onze mensen inspireren, het voortouw nemen en vol passie werken aan een duurzame toekomst. Hier bruist het van de innovatieve ideeën en projecten, en organisaties voelen zich welkom en aangetrokken om met ons samen te werken.

Ons gebouw fungeert als dé broed- en ontmoetingsplek van dit netwerk, waar verbindingen worden gelegd en nieuwe samenwerkingen ontstaan. De komende jaren zetten we volop in op groei—zowel in ons netwerk als in ons team. We verwelkomen nieuwe collega's die, net als wij, gedreven zijn om samen de wereld te verduurzamen.

We gaan vol energie aan de slag met grote programma's en projecten, waaronder het toonaangevende meerjarige project NL2120 Groene Groei. Met onze nieuwe programma's vergroten we onze slagkracht, flexibiliteit en impact. Dit stelt ons in staat om effectief en doelgericht te werken aan de grote uitdagingen van deze tijd.

De volgende functies passen bij ons organisatiemodel:

Functie	Aantal
Directeur	1
Controller	1
Secretaresse	1
Communicatieadviseur	1
Programma manager	5
Projectmedewerker	2
Projectadviseur	1

De totale basis omvang is 11 fte waarbij we doorgroeien naar 13 fte. Eén en ander is natuurlijk afhankelijk van de financieringsmogelijkheden voor projecten. Daarbij zal stevig worden ingezet op fondswerving. De groei van de organisatie biedt hiervoor ook mogelijkheden.

Daarnaast zal er rond de kern van vaste medewerkers een flexibele schil opgebouwd worden met deskundigen die op project- of programmabasis ingezet kunnen worden. We willen structureel plaats bieden aan stagiaires die een bijdrage leveren aan onze programma's en ons voorzien van frisse inzichten.

Investeren in de interne organisatie

In de afgelopen jaren hebben wij in het kader van de vorige Meerjarenvisie stevig geïnvesteerd in de interne organisatie. Er zijn diverse nieuwe medewerkers aangenomen. Het is een opgave om continuïteit te creëren in de huidige krappe arbeidsmarkt. We zullen de komende jaren daarom blijven investeren in de organisatie en het personeel. Wij zijn een goede werkgever die medewerkers ruimte biedt om zichzelf te ontplooien. Wij bieden goede secundaire arbeidsvoorwaarden, zoals opleidingen en trainingen.

Kwaliteit van de medewerkers

Bij de FMF geloven we dat onze huidige en toekomstige medewerkers het verschil maken door te dromen, te durven en te doen. Zij zijn de gidsen van de duurzaamheidsbeweging en vormen de motor achter de verandering die we willen realiseren. Van hen verwachten we dat ze beschikken over een aantal kernkwaliteiten die ons samen verder brengen.

Onze mensen zijn:

- Gedreven: Ze hebben een sterke intrinsieke motivatie om bij te dragen aan onze ambities en doelen.
- Bedreven: Niet alleen kundig, maar ook deskundig, altijd op de hoogte van de nieuwste ontwikkelingen.
- Grensverleggend: Ze zoeken voortdurend naar nieuwe invalshoeken en verbeteringen, en weten onze organisatie extern te positioneren.
- Verbindend: Ze leiden en begeleiden processen waarbij ze mensen en partijen samenbrengen om gezamenlijk doelen te realiseren.

Voor onze programmamanagers gaat dit nog een stap verder. Zij zijn niet alleen de leiders binnen de FMF, maar ook ons gezicht naar buiten toe. Zij:

- Profiteren zich extern als boegbeeld van de FMF en dragen bij aan onze zichtbaarheid en impact.
- Sturen op resultaat, met een scherp oog voor zowel de korte termijn als de lange termijn strategie.
- Nemen verantwoordelijkheid voor de projecten binnen hun programma en zorgen dat deze bijdragen aan onze grotere doelstellingen.
- Delen de verantwoordelijkheid voor acquisitie en het behalen van onze groeidoelen.

Met deze kwaliteiten en verantwoordelijkheden bouwen we samen aan een krachtige, effectieve organisatie die klaar is om een leidende rol te spelen in de duurzame toekomst van Fryslân en daarbuiten.

Kennis

Binnen onze organisatie zijn er een aantal essentiële kennisvelden die we in huis willen hebben om onze missie succesvol te kunnen uitvoeren. Dit zijn expertisegerieden die ons in staat stellen om effectief te opereren en ons leiderschap in het duurzaamheidsnetwerk verder te versterken. De belangrijkste kennisvelden die wij zelf beheersen, zijn:

- Project- en programmatisch werken
- Communicatie en marketing
- Ruimtelijke ordening
- Landbouwstrategie
- Strategie op het gebied van circulaire economie
- Natuurstrategie
- Energie- en klimaatstrategie
- Lobby en beleidsbeïnvloeding
- Acquisitie en fondswerving
- Financiële en bedrijfsmatige kennis

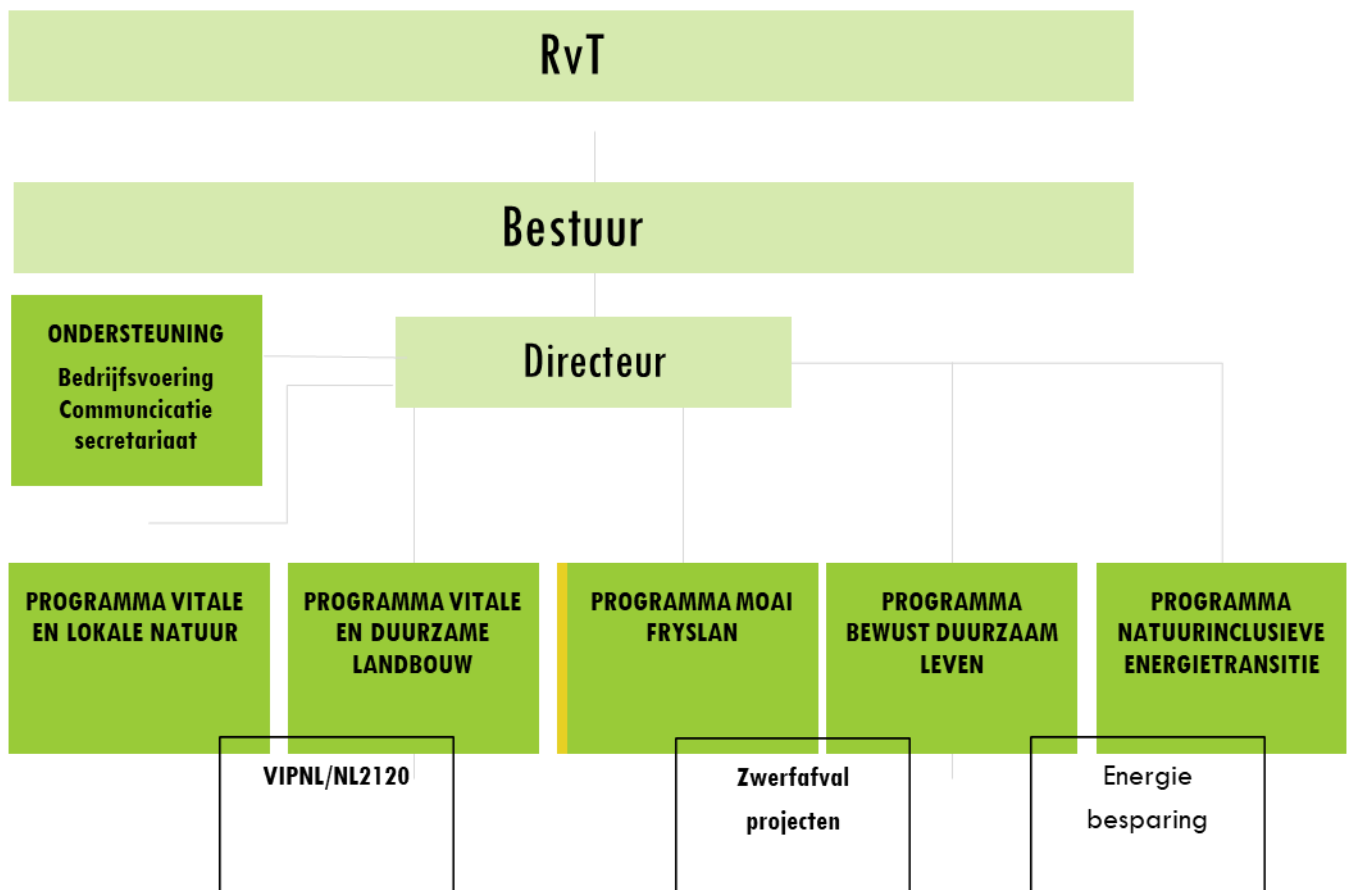
Daarnaast zijn er ook specifieke kennisgebieden die we niet standaard in huis hebben, maar die we via ons uitgebreide netwerk kunnen raadplegen wanneer dat nodig is. Dit zijn

onder andere: Juridische kennis, operationele landbouwkennis, kennis op het gebied van weidevogelbeheer, kennis met betrekking tot mobiliteitsvraagstukken, doarpswerk/wijkondersteuning, GIS-expertise, ecologische kennis, vormgeving en webdesign.

Door deze brede mix van interne en externe kennisvelden, kunnen we flexibel inspelen op uitdagingen en kansen, en tegelijkertijd een sterke, impactvolle bijdrage leveren aan de duurzame toekomst van onze regio.

Organogram

De interne structuur van onze organisatie is in onderstaand organogram beschreven.

Dwars door de programma's heen zijn er op dit moment een drietal grote langjarige projecten die worden aangestuurd vanuit het programma: VIPNL/NL2120, Zwerfafval/Waddengebied en Energiebesparing/Aardgasvrije wijken. Onze ambitie is dat er nog een aantal andere grote projecten bijkomen.

De Natuur en Milieufederaties

Belangrijke organisaties waar we mee samenwerken zijn de 12 individuele Natuur en Milieufederaties en het landelijke samenwerkingsverband Stichting Natuur en Milieufederaties. Deze landelijke Stichting heeft een drietal doelen:

- Onderling verbinden en versterken van de 12 aangesloten federaties;
- Gezamenlijk voeren van lobby en belangenbehartiging op landelijke niveau;
- Op landelijk of bovenregionaal niveau gelden en projecten acquireren en vervolgens wegzetten richting de betreffende aangesloten federaties inclusief de aansturing en verantwoording hiervan.

Het unieke van de 12 Natuur en Milieufederaties is dat zij in staat zijn landelijk beleid en projecten te vertalen naar het niveau van de lokale omgeving: 'van staat tot straat'. Daarbij zijn we samenwerkingspartner van landelijk opererende 'groene' organisaties als Greenpeace, Natuur & Milieu en Milieudefensie terwijl we nadrukkelijk onze wortels en verbindingen in onze eigen provincie houden. Daarbij kunnen we ondertussen de ervaringen en belangen vanuit de regio inbrengen. Om deze unieke rol te kunnen bestendigen zullen wij als FMF het samenwerkingsverband sterker moeten maken en nadrukkelijker moeten profileren en positioneren. Dit doen we door capaciteit beschikbaar te stellen en te investeren in de samenwerking (financieel, kennis en uren).

Jaarlijks krijgen wij via het landelijke samenwerkingsverband Stichting Natuur en Milieufederaties een bijdrage van de Postcodeloterij. Deze bijdrage is van groot belang om haar doelen en ambities te kunnen realiseren. In 2026 jaar zal wederom geëvalueerd worden of de gezamenlijke natuur en milieufederaties (waaronder de FMF) weer een bijdrage krijgen. Daar gaan we nu in onze meerjarenbegroting wel van uit.

Risicomanagement

Bij het realiseren van onze doelstellingen zijn we afhankelijk van ontwikkelingen in de buitenwereld en ontwikkelingen binnen onze eigen organisatie. Deze ontwikkelingen kunnen we voor een deel managen, maar, vooral waar het de buitenwereld betreft, liggen deze ontwikkelingen buiten onze mogelijkheid om te sturen. Daarom is het belangrijk om de risico's die we komende jaren lopen te onderkennen. Wij beschouwen risicomanagement als een integraal deel van ons dagelijkse werk. Daarom streven we ernaar om risicomanagement in alle activiteiten en processen te borgen.

Voor deze Meerjarenstrategie zien we een aantal risico's die te maken hebben met de interne organisatie, met de financiering en met een aantal externe ontwikkelingen. In de bijlage wordt ingegaan op de beheersmaatregelen die we treffen om deze risico's te managen. Dit begint met een jaarlijkse risicoanalyse. Daarnaast proberen we de organisatie weerbaarder te maken voor onzekere (financiële en politieke) tijden. Ook is het belangrijk om onze financiële afhankelijkheid van de provincie te verminderen en om onze inkomsten te differentiëren.

Samenwerking provincie/boekjaarsubsidie

Een belangrijke partner waar we mee samenwerken is de provincie Fryslân. Wij leveren met onze inzet een belangrijke bijdrage aan de doelen en ambities van de provincie.

Voorbeelden hiervan zijn de uitvoering van de provinciale Energievisie, het Biodiversiteitsherstelprogramma, Aanvalsplan Grutto, uitvoering Veenweideprogramma en Natuer mei de Mienskip. Onze rol voor de provincie is het geluid van natuur en milieu in te brengen in deze processen, het aanjagen van initiatieven, het komen met voorstellen en verbinding maken met de Friese Mienskip. Voor onze rol en relatie met de provincie krijgen wij jaarlijks een boekjaarsubsidie van de provincie (ca 30% van onze begroting)

In 2024 is het nieuwe bestuursakkoord van de provincie Fryslân gesloten: Oparbeidzje foar Fryslân. Met die titel geven de partijen aan dat ze samen met anderen in en buiten het Provinsjehûs de brede welvaart in Fryslân willen versterken. Daarbij heeft de provincie Fryslân minder geld beschikbaar voor de uitvoering van haar provinciale ambities omdat een groot deel van de NUON gelden zijn uitgegeven. De provincie is daarmee ook meer afhankelijk van financiering vanuit het Rijk en Europa. De provincie heeft mede daarom besloten om 3 natuurorganisaties te korten op de structurele boekjaarsubsidie, te weten IVN, It Fryske Gea en FMF. Het gaat om een bedrag van 300.000,- . Dit gaat met ingang van 1 januari 2026 in. Voor ons gaat het om een bedrag van 94.000,-. In overleg met de provincie wordt verkend op welke wijze de korting via een andere wijze gecompenseerd kan worden bijvoorbeeld via incidentele financiering. Uitgangspunt voor ons is dat onze ambities niet bijgesteld worden. We zien kansen voor financiering vanuit het veenweideprogramma, natuur, Aanvalsplan Grutto en de Energievisie/FEA.

Friese taal

Wij zijn diepgeworteld in de Friese samenleving. Net als de provincie Fryslân vinden we het belangrijk dat we de Friese taal stimuleren. Daarom houden we in de communicatie daar rekening mee en zijn onze programma's ook in het Fries benoemd.

4. Meerjarenprogrammering 2025-2028

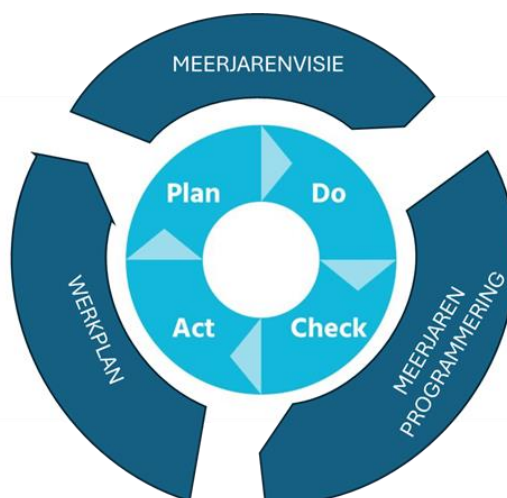
In voorgaande hoofdstukken hebben we onze visie en missie geschetst. Dit vertalen we naar een programmering voor de komende 4 jaar. Wij kiezen ervoor om onze werkzaamheden in 5 programma's onder te brengen. Een programma van de FMF is gericht op het realiseren van een of meer strategische doelen gekoppeld aan onze Meerjarenstrategie. Binnen een programma worden verschillende activiteiten (waaronder projecten, maar ook routinematige activiteiten) in samenhang uitgevoerd. Op basis van onze eerder geschetste doelen kiezen we voor 5 programma's:

1. Programma Moai Fryslân (Mooi Friesland)
2. Programma Fitale en Duorsum lânbou (vitale en duurzame landbouw)
3. Programma Fitale Natuer Fryslân (Vitale Natuur Fryslân)
4. Programma Bewust Duorsum libjen (bewust duurzaam leven)
5. Programma Natuerynklusive enerzjytransysje (natuurinclusieve energietransitie)

Bij elk programma staan we stil bij de bijdrage die het levert aan onze ambities ofwel de impact daarvan, de concrete output en de wijze waarop wij ons met het programma willen profileren.

Omdat wij als de Friese duurzaamsbeweging aanjagen en altijd ons werk in samenwerking met anderen uitvoeren, staan we bij elk programma stil met welke partijen we samenwerken. Dit is situationeel bepaald, afhankelijk van de doelen die we met het programma nastreven.

De programmering is tevens het kader van ons jaarlijks werkplan. Jaarlijks evalueren we onze werkzaamheden en stellen dit bij indien nodig. In onderstaande diagram is geschetst hoe onze visie en missie samenhangt met de programmering van de FMF en ons jaarplan. Dit is onderdeel van de planning en control cyclus van de FMF.

1. Programma MOAI FRYSLÂN: Duurzame keuzes voor later

Doel	Met dit programma hebben we als doel: • Belang van natuur, water en landschap is geborgd in provinciale beleidsprocessen zoals veenweide, programma landelijk gebied, provinciale Omgevingsvisie, Lelylijn • Gebiedsvertegenwoordigers in provinciale gebiedscommissies zijn voldoende ondersteund • Er is een goed functionerend adviespunt op het gebied van natuur en milieu • We agenderen nieuwe vraagstukken op het gebied van ruimtelijke ordening en ruimtelijke kwaliteit
Ontwikkelingen /context/visie	Het Friese landschap gaat veranderen. Er komen grote ruimtelijke vraagstukken aan op het gebied van woningbouw, mobiliteit (Lelylijn), energie. Dit heeft grote impact op natuur, water, milieu en landschap. Wij nemen voor de planvorming Natuerlik Fryslân als uitgangspunt. Daarbij past het principe van “water en bodem sturend” goed. We helpen beleidsmakers om de juiste ruimtelijke keuzes te maken voor een mooi en leefbaar Fryslân. We zijn een stem voor natuur en milieu en komen met voorbeelden hoe het ook kan. In de komende jaren zal ook het onderdeel “participatie” in het kader van de Omgevingswet verder vormgegeven moeten worden. Wij helpen lokale organisaties, aangesloten organisaties en betrokken burgers om een rol te spelen in het planvormingsproces. Het belang van de huidige gebiedsprocessen in Fryslân neemt toe. Daarmee neemt ook het belang om goede gebiedsvertegenwoordigers in de commissies te hebben toe. Zij moet goed worden ondersteund.
Impact	• Het natuur- en milieubelang is integraal onderdeel bij de besluitvorming • Namens de natuur- en milieuorganisaties zorgen we voor 1 geluid in planvormingsprocessen • Lokale natuur- en milieuorganisaties zijn zelf in staat het natuur en milieugeluid te verwoorden • Er is verbinding tussen de lange termijnvisie op het gebied van omgevingskwaliteit en de praktische uitwerking ervan
Resultaten	• 12 nieuwe aangesloten organisaties • 12 x per jaar lokale/provinciale lobbytrajecten gesteund • In totaal 20 bijeenkomsten voor aangesloten organisaties, gebiedsvertegenwoordigers, grien oerlis • Jaarlijks symposium over landschap, water en ruimtelijke kwaliteit • Er is een platform waar ideeën m.b.t. ruimtelijke kwaliteit worden uitgewisseld • 8x per jaar een Groenlunch waar nieuwe ideeën worden gepresenteerd • Jaarlijks worden 100 vragen via het adviespunt beantwoord • 1 FPLG/Omgevingsvisie waar belang van natuur en milieu goed in is geborgd
Communicatiestrategie	Wij agenderen en willen overheden in staat stellen om bewuste keuzes te maken als het gaat om natuur en milieu. Uitgangspunt is daarbij Natuerlik

	<i>Fryslân. Daarbij zijn we een stem van natuur en milieu, mede namens een groot netwerk van organisaties en partijen. Onze inzet is erop gericht om de samenwerking tussen diverse stakeholders te versterken en het faciliteren van een breed netwerk dat impact maakt. Wij richten ons op het creëren van sterke verbindingen tussen beleidsmakers, gebiedsvertegenwoordigers, lokale organisaties en betrokken burgers.</i>
Samenwerkings partners/ doelgroep	<i>Aangesloten organisaties, waaronder LBF, Grien Oerlis partners Koplopers op het gebied van natuur en milieu Andere natuur en milieufederaties Arcadia Gebiedscommissies en gebiedsvertegenwoordigers</i>

2. Programma Fitale en Duorsume lânbou: De Friese landbouw als koploper duurzaamheid

Doel	We hebben als programma de volgende doelen: • Water en bodem sturend maken bij keuzes op het gebied van landbouw • Het ontwikkelen van innovatieve verdienmodellen • Het bevorderen van synergie tussen landbouw en natuur • Het agenderen van het belang van duurzame landbouw bij provincie en gemeenten • Bundelen en ontsluiten van kennis op het terrein van duurzame landbouw
Ontwikkelingen/ context/ visie	We richten ons op een vitale en toekomstbestendige landbouw die perspectief biedt voor een volgende generatie boeren met hart voor natuur. Wij denken vooruit, zijn proactief, pakken de regie en tonen uitvoeringskracht. Koploperboeren vormen hierbij een baken ter inspiratie van hun collega's en bewuste consumenten.
Impact	Door middel van effectief gebruik van Nature Based Solution (NBS) maken we optimaal gebruik van ecologische processen. Vanuit vitale voeding ligt de focus op brede welvaart voor de mienskip. Hierdoor wordt: • Biodiversiteit en omgevingskwaliteit verbeterd • Minder chemie en externe hulpmiddelen gebruikt • Weerbaarheid van boeren in een veranderend klimaat verhoogt • Waardering en verdienvermogen voor de landbouw vergroot
Resultaten	• Er zijn 100 boeren gemobiliseerd die gaan inzetten op AF en NIL • Er zijn 100 jonge vitale bodem & voeding ambassadeurs • Er is een innovatienetwerk opgezet t.b.v. klimaat-neutrale bemesting en voederhagen • Er zijn laagdrempelige verdienmodellen ontwikkeld rondom biodiversiteit en CO₂ vastlegging • Er is een korte keten voor lokale gewassen en rassen • Er is een kenniscentrum voor Natuur Inclusieve Landbouw (NIL) en Agroforestry (AF) opgericht
Communicatie Strategie	Als gids en netwerkorganisatie verbinden wij landbouw, bestuur en burgers op gebiedsniveau om samen werkbare oplossingen te ontwikkelen voor maatschappelijke opgaven in Fryslân. Door kennis te bundelen, de dialoog te bevorderen en de positieve bijdrage van de landbouw te duiden, zetten wij boeren in hun kracht om duurzaamheidsambities waar te maken. Met positief activisme en een integrale aanpak streven wij naar een Natuerlik Fryslân waarbij landbouw een centrale rol speelt in het oplossen van maatschappelijke uitdagingen

Samenwerking partners /doelgroep	Provincie Fryslân, koploperboeren, agrarische collectieven, LTO, Dairy Campus, Living Lab Natuurinclusieve landbouw, Van Hall Larenstein, Kening, Fryske Grûnbank, Circulair Friesland, Friese voedselbeweging, Programma Feangreide, Natuur en Milieufederaties, bewuste consumenten, Friesland Campina, Rabobank, De Fryske.

3 Programma Fitale Natuer Fryslân: Samen voor een soortenrijke natuur in stad en land

Doel	Voor het programma Vitale Natuur Fryslân streven we de volgende doelen na: • Uitvoering geven aan de overeengekomen onderdelen van het provinciaal beleid biodiversiteit, waaronder de provinciale bomen- en bossenstrategie en Natuer mei de Mienskip • Friese burger onderbrengen in doelgroepen, om hen vervolgens vanuit daar te verbinden met en te betrekken bij herstel biodiversiteit • Ondersteuning bieden aan bestaande burgerinitiatieven in de provincie, waarbij samenwerkingspartijen (zie onderaan) worden betrokken, om tot realisatie van herstel biodiversiteit te komen • Uitwerking geven aan de Agenda Natuur Inclusief (ANI)
Ontwikkelingen/ Context/ visie	De komende jaren wordt ingezet op uitvoering van de Friese Bomen- en bossenstrategie. Beammen foar Elkenien (i.s.m. LBF) krijgt vervolg, agroforestry (in dit programma in de vorm van voedselbossen) is een thema. Meer gemeenten formuleren een biodiversiteitsbeleid. De urgentie voor o.a. het planten van bomen, groen-blauwe dooradering, het aanleggen van insectennetwerken en het stimuleren van initiatieven van burgers wordt duidelijker. Gemeenten zien de opgaven groeien. De burger heeft onvermijdelijk een rol in de realisatie van de opgaven. De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland heeft de Agenda Natuur Inclusief opgesteld. Deze agenda wil laten zien hoe een Natuurinclusieve samenleving er in 2050 uit kan zien. De Agenda staat voor een samenwerking van overheden, burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven. Juist deze brede samenwerking verbindt, ontsluit en biedt kansen.
Impact	• Met het planten van een substantieel aantal bomen wordt er meer CO₂ vastgelegd, verbetert de biodiversiteit en is het prettiger toeven in de omgeving. • De betrokken burger die z'n idealen tot resultaat ziet komen, brengt dat over op burgers die ook bereid zijn iets te betekenen, maar die stap nog niet hebben gezet. • Kennis rond agroforestry (voedselbossen) is vergroot en drempels zijn verlaagd. • Overheidsopgaven komen tot uitvoering, overheden zien de waarde van de inspanningen. • In de samenwerking met andere domeinen (ANI) ontstaat een inspiratie voor nieuwe projecten die uiteindelijk bijdragen aan verbeterde biodiversiteit, een bestendiger klimaat en een prettiger leefomgeving.
Resultaten	Over 4 jaar: • zijn er 100.000 bomen geplant i.h.k.v. Beammen foar Elkenien • brengen we in 8 gemeenten burgerinitiatieven tot ontplooiing met de ondersteuningstructuur biodiversiteit

	• zijn vele betrokken burgers aangehaakt bij de FMF en hun samenwerkingspartners om meer biodiversiteitsresultaten te behalen • is er een kennisloket agroforestry • zijn er 2 bedrijventerreinen vergroend • zijn er 8 NmdM-activiteiten ontplooid • zijn er 3 organisaties extra aangesloten bij de FMF • is er een werkend invasieve-exoten-loket
communicatie-strategie	Wij werken aan een Natuerlik Fryslân, waarbij we handelingsperspectief geven aan inwoners en initiatieven die aan de slag willen gaan met natuur. We zijn de stem namens natuur en brengen dit in beleidsprocessen. We agenderen het herstel van biodiversiteit en werken samen met partijen die natuur een warm hart toedragen. Overheden, burgers, natuurorganisaties, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven weten ons te vinden voor kennis, verbinding en stellingname. Dat doen we vanuit een positief activisme. De communicatie draagt intrinsieke waarden van meer plezier, betere gezondheid en een prettiger leefomgeving uit. Dat doen we stevig, maar zonder de opgeheven groene vinger. We willen mensen bereiken die natuur en milieu een warm hart toedragen, maar daar nog niet actief in zijn. Jongeren maken deel uit van deze laatste groep. Zij zijn een specifieke doelgroep waar aandacht voor is.
Samenwerkings partners/ doelgroep	Om de doelen te bereiken werken we samen met de overheden, natuurorganisaties, het bedrijfsleven, het onderwijs, maatschappelijke organisaties, onze overige aangesloten organisaties en de burger. In het bijzonder met Landschapsbeheer Friesland, de TBO's, IVN, Kening, Natuer mei de Mienskip, Van Hall Larenstein, Arcadia/C4C, Stichting Steenbreek en natuurlijk met de NMF, de afzonderlijke milieufederaties.

4. Programma Bewust Duorsum libjen: een bewuste bijdrage aan een duurzame levensstijl van de Fries

Doel	We hebben de volgende doelen: • Het vergroten van de bewustwording van de Friese inwoner om te komen tot een meer circulair en natuurinclusiever gedrag • Het ontwikkelen van een infrastructuur die duurzaam leven toegankelijker maakt en zorgen voor een inclusieve, gemeenschappelijke aanpak waar iedereen kan bijdragen aan en profiteren van een natuerlik Fryslân • Een netwerk ontwikkelen wat gezamenlijk werkt aan een natuerlik Fryslân
Ontwikkelingen /context/visie	In ons streven naar een circulaire en natuurinclusieve samenleving in Fryslân worden we geconfronteerd met de dringende noodzaak om ons (consumptie)gedrag drastisch te veranderen. De huidige maatschappij is ingericht op het voortdurende kopen van nieuwe producten, waarbij nieuw als beter, goedkoper en makkelijker wordt gezien. Deze mentaliteit leidt tot een verspillende economie waar grondstoffen in hoog tempo worden uitgeput en afvalbergen groeien. Ook zien we dat mensen graag aan de slag willen gaan met hun leefomgeving, maar niet weten hoe ze dat moeten doen. Onze infrastructuur is nog niet voldoende ingericht om duurzaam gedrag te bevorderen en goede initiatieven te helpen. Dit maakt het voor velen moeilijk om duurzame keuzes te maken en een bijdrage te leveren aan een duurzame en natuurinclusieve leefomgeving. Onze droom is een samenleving waar duurzaamheid en circulariteit de norm is en waar de Friezen zelf aan de slag gaan om de wereld mooi en duurzaam te houden.
Impact	We willen met dit programma het volgende effect bereiken: • Vergroten van de bewustwording van de impact van ons gedrag op de leefomgeving en de ecologische voetafdruk • Vermindering van overconsumptie en afvalproductie • Verbeterde toegang tot duurzame initiatieven voor alle inwoners en het bieden van handelingsperspectief • Friezen hebben zelf het heft in handen om hun leefomgeving mooi en duurzaam te maken.
Resultaten	Over 4 jaar hebben we de volgende resultaten gehaald: • Alle Friezen zijn bekend met onze bewustwordingscampagnes over circulair gedrag, biodiversiteit en zwerfafval • Een breed opgezet netwerk van Friese duurzaamheids ambassadeurs • Oprichting van een kennisnetwerk voor circulaire initiatieven, inclusief een interactieve kaart en platform Servicepunt Circulair Community

	• Er is een samenhangende aanpak voor het tegengaan van zwerfafval voor het Waddengebied
communicatie strategie	We vervullen een gidsfunctie door kennis te bundelen, de dialoog te bevorderen en door werkbare oplossingen te bieden. Daardoor wordt de bewustwording bij de Friese burger vergroot. We verbinden gemeenschappen, overheden, ondernemers en burgers om samen de transitie naar een Natuerlik Fryslân te realiseren. Vanuit onze gidsrol geven we richting aan de positieve bijdrage van duurzaam gedrag aan maatschappelijke uitdagingen in Fryslân. Positief pragmatisme en integraal werken staan hierbij centraal
Samenwerking partners/doel groep	VCF, IPF, Arcadia, Provincie Fryslân, RWS, Generatie Fryslân, Milieucentraal, Skjin Wetter partijen, lokale natuur- en milieuorganisaties, Wad gaat om partners

5. Programma Natuerynklusive enerzjytransysje: De energietransitie wordt dubbelgroen

Doel	• Projecten/initiatieven begeleiden en opstarten die inzetten op de dubbelgroene energietransitie en natuurvriendelijke energiebesparing. • Draagvlak en betrokkenheid in de samenleving creëren voor de groene energietransitie. • Overheden meenemen in wat wel kan binnen de kaders die zijn gesteld. Blijven lobbyen dat alleen met een dubbelgroene instelling het Friese landschap zal worden beschermd met maximaal draagvlak vanuit de samenleving en een verbetering van de biodiversiteit. • Monitoring dat de natuurinclusieve energietransitie dubbelgroen wordt uitgevoerd.
Ontwikkelingen/ context/visie	We willen in de groene energietransitie een stap verder gaan, we willen dubbelgroen. Naast energie opwek en - besparingsprojecten die duurzaam bijdragen aan de vermindering van fossiele brandstoffen, willen wij ook bij energieprojecten inzetten op de verbetering van de Friese biodiversiteit, het bevorderen van de natuurwaarden en bijdragen aan een gezonde leefomgeving voor mens en dier. De komende jaren zullen we onze ambities inhoudelijk verantwoorden in gesprekken met de Friese overheden met als doel dat de voordelen van deze dubbelgroene koers breed zal worden uitgedragen en gesteund. We willen een provinciale energievisie die met goede ruimtelijke afweging en met heldere randvoorwaarden zal worden vormgegeven met een duidelijke ambitie voor de vergroening van het Fries landschap en herstel van de biodiversiteit.
Impact	• Meer natuur en verbetering van de biodiversiteit. • Vergroten van het draagvlak onder de gemeenschap. • Energietransitie voor de lange termijn. • Verlaging van de CO2 uitstoot. • Versnelling van de energietransitie. • Goede landschappelijke inpassing.
Resultaten	Over 4 jaar hebben we het volgende gerealiseerd: • Een functionerend ondersteuningsstructuur • Een provinciale omgevingsvisie waar natuurinclusieve energieopwekking goed geborgd is. • 20 nieuwe aardgasvrije projecten zijn opgestart. • De realisatie van een Energietuin in Fryslân. • Een goede monitoring van de voortgang van de energietransitie
communicatiest rategie	Wij positioneren ons als de expert en eerste aanspreekpunt als het gaat om natuurinclusief denken rondom de energietransitie. Welke bijdraagt aan een Natuurlijk Fryslân. Wij vervullen een verbindende rol tussen overheden, energie coöperaties, gemeenschap en de aangesloten

	stakeholders en leden van ons. Projecten en initiatieven binnen de energietransitie opgestart, begeleid en ondersteund door ons hebben een duidelijk en helder natuurinclusief karakter. Wij werken en spreken met goede onderbouwing en handelen met positief activisme om de dubbelgroene agenda te realiseren. Wij willen actie en zijn de voorloper van de dubbelgroene energietransitie.
Samenwerkings partners/ doelgroep	Friese Energie Tafel (FET), Friese Energie Alliantie (FEA), energiecoöperaties, FREON, Windunie, Stichting Provinciaal Energietransitie Bureau (PEB), Natuur en Milieu Federaties, dorpsbelangen, natuurorganisaties, energieteams, energieboswachters

6. Meerjarenbegroting en dekking

Onderstaande meerjarenbegroting is een begroting op hoofdlijnen voor de komende 4 jaar. Jaarlijks wordt deze begroting verder uitgewerkt in een jaarlijks begroting. Jaarlijks wordt er ook een werkplan gemaakt ter onderbouwing hiervan. Deze is tevens bedoeld voor onze verantwoording richting onze leden en de provincie. In 2025 is de begroting iets lager dan de jaren daarna. Het jaar 2025 gebruiken we als opmaat naar de groei.

We hanteren een aantal aannames bij de begroting:

- Het uurtarief blijft vooralsnog op 110 euro. We hebben te maken met een aantal onzekerheden, waaronder stijgende personeelskosten. We gaan komend jaar bekijken of een stijging van het uurtarief noodzakelijk is
- De begroting stijgt jaarlijks van 99.995,- naar 1.400.000,- in 2028. Dit is conform de aannames in deze Meerjarenvisie dat de organisatie gaat groeien. Uiteraard met de voorwaarde dat hiervoor voldoende middelen worden verworven.
- De begroting is een inschatting. Jaarlijks kijken we of deze moet worden bijgesteld.
- We gaan uit van een jaarlijkse postcodeloterijbijdrage van 118.000,-. Over 2 jaar zal er een evaluatie plaatsvinden. Dan zal duidelijk worden hoeveel de exacte bijdrage zal worden.
- In 2026 worden we geconfronteerd met een korting van de provinciale boekjaarsubsidie. Omdat de provincie van mening is dat de inzet van FMF voor provinciale doelen minimaal op hetzelfde niveau moet blijven en op onderdelen zelfs moet groeien gaan we vanaf 2026 inzetten op provinciale projectfinanciering . Dit is nog onzeker.
- De totale acquisitieopgave gaat mede vanwege de korting op de boekjaarsubsidie en de hogere begroting stevig stijgen. Een aantal grotere projecten zijn nagenoeg zeker. Dat betekent dat we jaarlijks circa 300.000,- zullen moeten acquireren.
- We gaan uit van een lichte stijging van de huisvestingskosten en organisatiekosten.

In onderstaande tabel staat de begroting van de 5 programma's voor de periode 2026 - 2028. We hebben een relatief klein budget opgenomen voor corporate communicatie. We gaan er van uit dat de financiering van onze communicatie activiteiten zoveel mogelijk gekoppeld is aan de programma's. Het financieel grootste programma is die van het programma Fitale en Duorsum lânbou (vitale en duurzame landbouw). Dat komt mede door het project VIPNL en NL2120. Dit zijn grote langjarige projecten.

Programma (o.b.v 2026)	Boekjaar	NPL	Project	Extern	Totaal
Natuerynklusive enerzjytransysje	70.000	20.000	65.000	40.000	195.000
Fitale Natuer Fryslân	51.000	25.000	113.000	50.000	239.000
Moai Fryslan	75.000	25.000	35.000	40.000	175.000
Fitale en Duorsum lânbou	75.000	12.000	122.000	200.000	409.000
Bewust Duorsum libjen	59.000	26.000	35.000	95.000	215.000
TOTAAL PROGRAMMAS	330.000	108.000	370.000	425.000	1.233.000
Communicatie	32.000	10.000			42.000
TOTAAL	362.000	118.000	370.000	425.000	1.275.000

In onderstaande tabel staan de diverse kostenposten uitgewerkt. Daar is rekening gehouden met de groei van de organisatie. Jaarlijks wordt herijkt of dit een realistisch scenario is.

Kosten	2025	2026	2027	2028
Personeelskosten	936.000	1.036.500	1.092.000	1.143.000
Overige personeelskosten	59.000	62.000	65.000	67.000
Huisvestingskosten	45.000	46.500	48.000	50.000
Organisatiekosten	78.000	80.000	82.000	85.000
Projectkosten	33.000	35.000	38.000	40.000
Afschrijvingen	14.000	15.000	15.000	15.000
Totaal	1.165.000	1.275.000	1.340.000	1.400.000

De dekking ziet er als volgt uit.

Financiering	2025	2026	2027	2028	Totaal
Boekjaarsubsidie	456.000	362.000	362.000	362.000	1.542.000
NPL	118.000	118.000	118.000	118.000	472.000
Projectsubsidie provincie	108.000	370.000	400.000	425.000	1.303.000
Extern	483.000	425.000	460.000	495.000	1.863.000
TOTAAL	1.165.000	1.275.000	1.340.000	1.400.000	5.180.000

Bijlagen

Bijlage risicoanalyse

De volgende risico's zien we bij de uitvoering van deze Meerjarenstrategie:

Soort risico	Risico omschrijving	Beheersmaatregelen
Organisatie	Kwetsbaarheid en afhankelijkheid als gevolg van de kleine organisatie leidend tot het plotseling wegvallen van belangrijke competenties in geval van ziekte of vertrek	Kennisdeling, coaching, archivering, flexibele schil
Strategisch	Verslechterde provinciale relatie op ambtelijk, bestuurlijk en politiek niveau leidend tot geheel of gedeeltelijk verlies van boekjaarsubsidie. Wegvallen steun voor projectfinanciering provincie.	Investeren in de relatie met de provincie, zowel politiek als ambtelijk
Strategisch	Beperkte diversiteit van financiële bronnen leidt tot grote impact als een ervan wegvalt.	Spreiding inkomstenbronnen
Personeel	Onvoldoende gekwalificeerd personeel beschikbaar leidend tot het niet kunnen leveren van voldoende prestaties en daarmee tot reputatieschade en/of verlies van inkomsten.	Continue aandacht voor werven van gekwalificeerd personeel, interessante werkgever blijven
Personeel	Beperkte overdraagbaarheid van netwerk en werkzaamheden persoonlijke vaardigheden en kennis.	Goede interne borging
Personeel	Onvoldoende keuzes en focus leidend tot overbelasting personeel en onvoldoende impact.	Beschikken over een goede flexibele schil zowel kwalitatief als kwantitatief
Strategisch	Risico dat we ons grotere doel uit het oog verliezen, door veel samenwerkingen en partnerschappen verliezen we onze kritische blik.	Theory of Change (TOC) gebruiken Koersvast zijn aan de hand van de Meerjarenvisie
Strategisch	Beleidsdoelen Provincie lopen niet meer parallel met onze eigen doelen waardoor wij onze doelen niet meer kunnen bereiken	Ervoor zorgen dat we altijd goed aangesloten zijn bij ontwikkelingen bij de provincie Fryslân
Personeel	Onvoldoende mogelijkheden tot groei in competenties bij het personeel leidend tot het niet kunnen leveren van voldoende prestaties	Aandacht houden voor training Aandacht houden voor persoonlijke ontwikkeling
Operationeel	Digitale inbraak of het onzorgvuldig omgaan met data leidend tot diefstal van bedrijfsgevoelige data, leidend tot	Goede afspraken maken met systeembeheerder, interne procedures

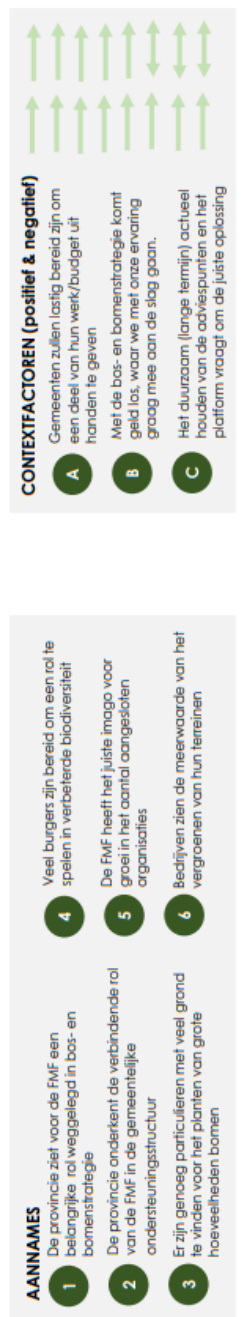
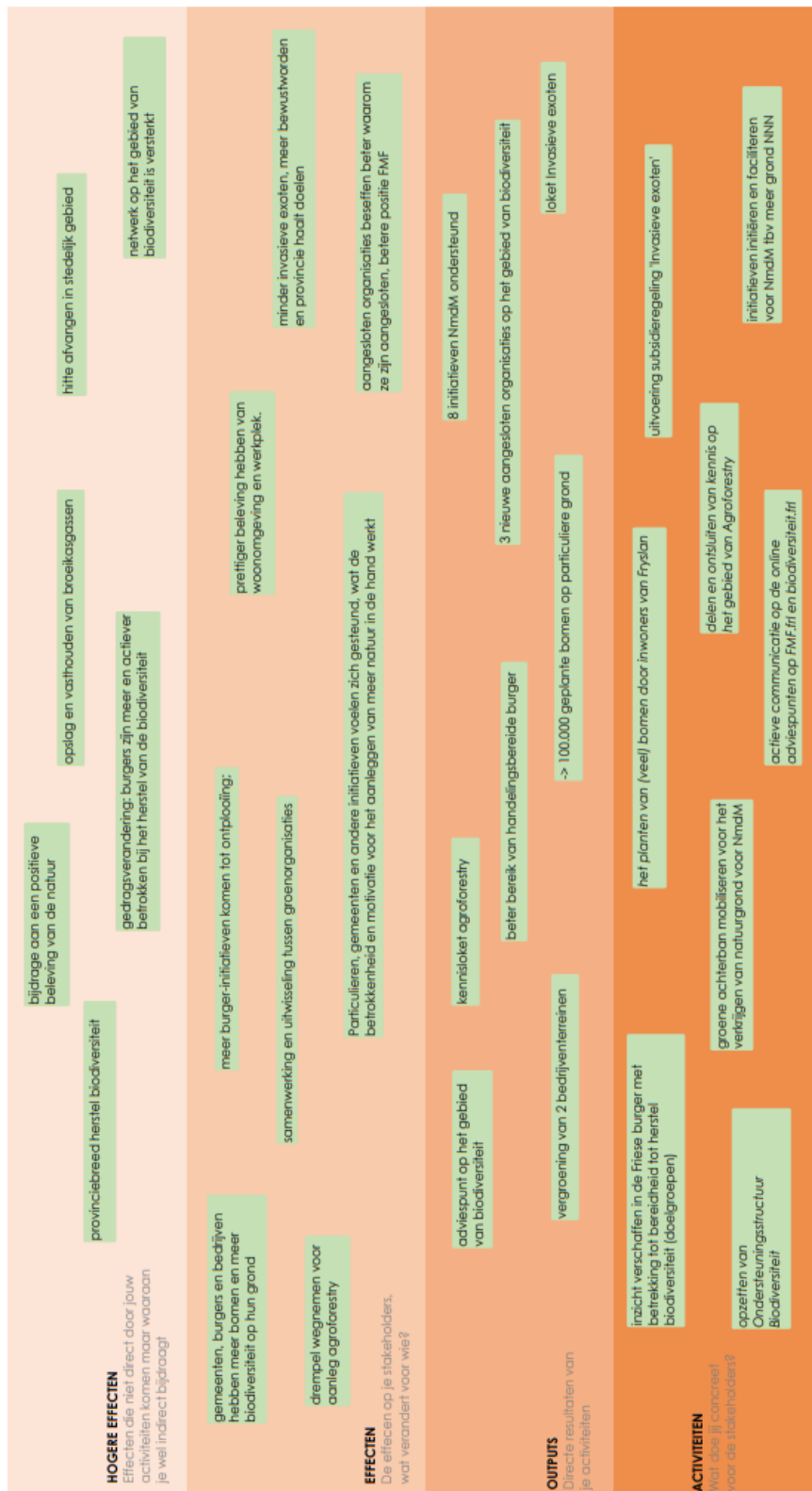
	reputatieschade en mogelijke boetes in het geval dat het persoonsgegevens betreft	
Strategisch	De energietransitie leidt tot polarisatie in de achterban of met derden, met mogelijk negatief effect op ons als organisatie	Het ontwikkelen van een heldere beleidsvisie op het gebied van energie en RO en dit bespreken met onze aangesloten organisaties
Strategisch	Leveren van onvoldoende prestaties leidend tot reputatieschade en geheel of gedeeltelijk verlies van basissubsidie/NPL en of minder opdrachten.	Projectleiders zijn in staat om zelfstandig projecten uit te voeren. Projecten worden geëvalueerd volgens format en aanpassingen doorgevoerd in nieuwe projecten.

Bijlage Theory of Change

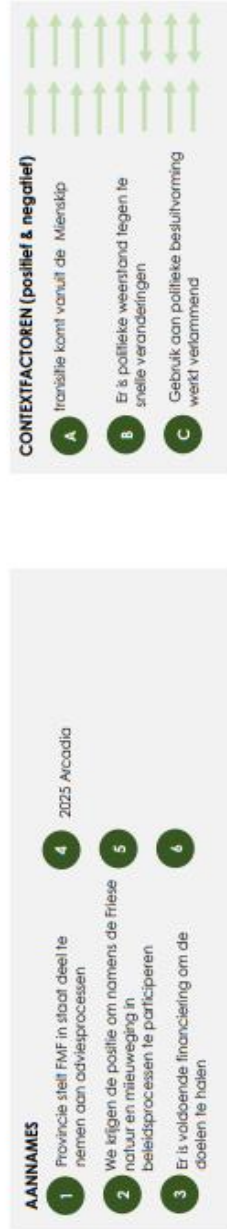
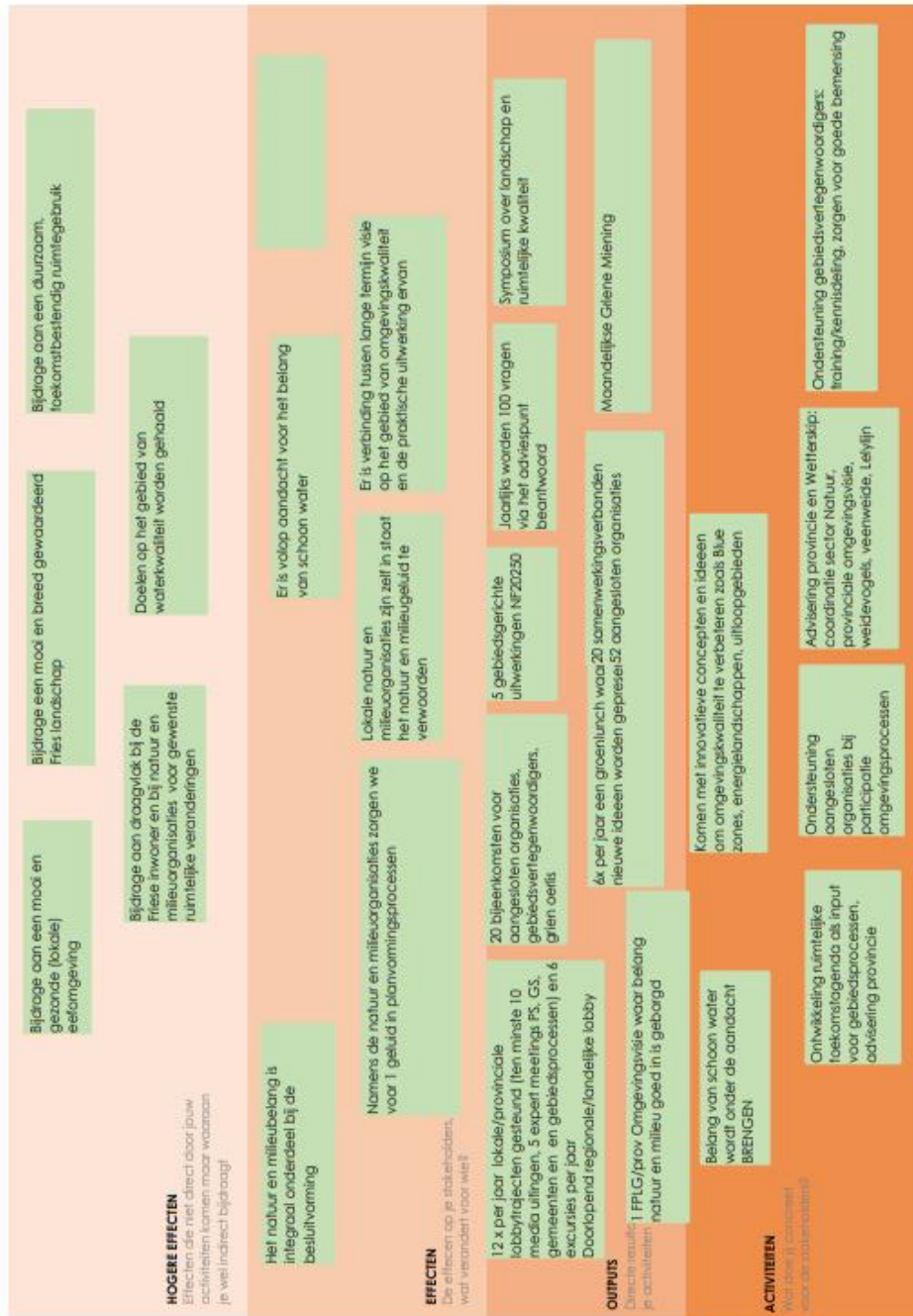
VERANDERTHEORIE programma Vitale Natuur Fryslân

© 2020 Avance Impact All Rights Reserved

IMPACTCLAIM: i.s.m. overheden, organisaties en collega's een (burger)beweging in gang zetten voor herstel van biodiversiteit tbv een gezondere en prettigere leefomgeving

IMPACTCLAIM:

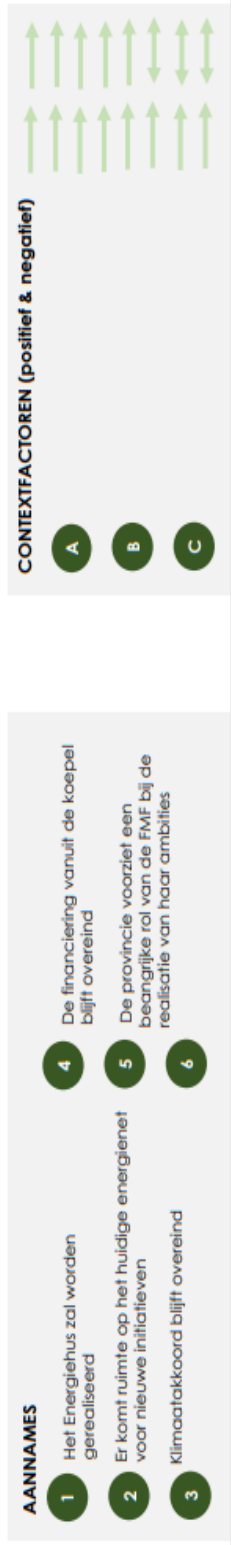
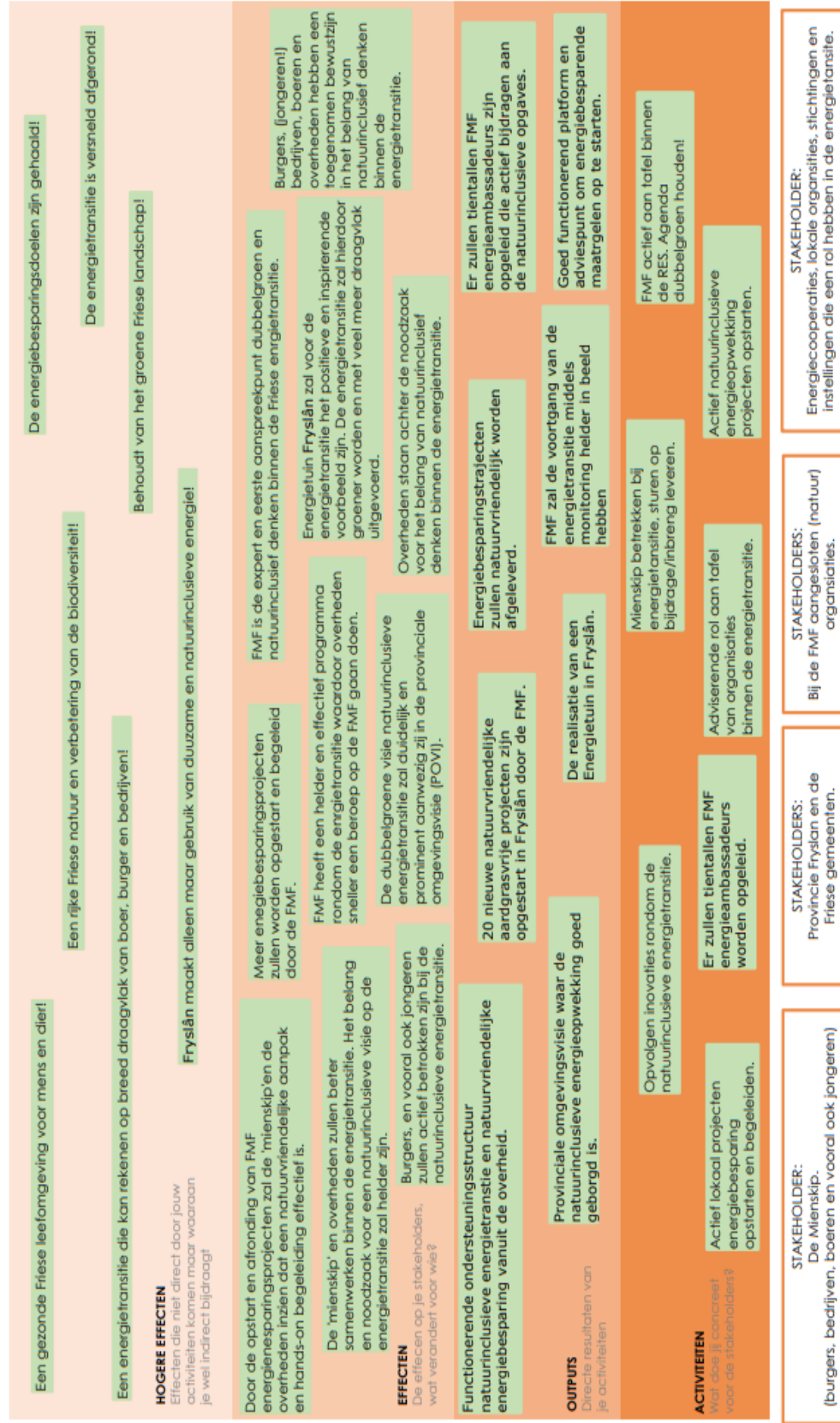

Doel 15: Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van ecosystemen, beheer bossen duurzaam, bestrijd woestijnvorming en landdegradatie en draai het terug en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe.

Global Goal 11: duurzame steden en gemeenschappenWe willen de stedelijke omgeving en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam maken. Dit doel zet in op thema's zoals huisvesting voor iedereen, verkeersveiligheid, duurzame verstedelijking, cultureel en natuurlijk erfgoed en het milieueffect van steden.

VERANDERTHEORIE programma natuurinclusieve energie

IMPACTCLAIM: Dubbelgroene Friese energietransitie met als doel verbetering van de natuurwaarden, een sterkere biodiversiteit en maximaal draagvlak.

IMPACTCLAIM:

STAKEHOLDERS:
VCF, IPF, ARCADIA

STAKEHOLDERS:
RWS, Provincie Fryslân

STAKEHOLDER:
Milieucentraal, Milieudefensie, XR, Generatie Fryslân

AANNAMES

- 1 Er wordt aangenomen dat consumenten bereid zijn hun consumptiepatronen aan te passen
- 2 Het werkplan gaat ervan uit dat er voldoende financiering beschikbaar is vanuit subsidies, overheden en private investeerders om circulaire projecten en infrastructuur te ondersteunen.
- 3

- 4 Er wordt aangenomen dat bewustwordingscampagnes effectief zullen zijn in het veranderen van het gedrag van consumenten richting een meer duurzame levenswijze.
- 5 Er wordt aangenomen dat er een effectieve samenwerking zal zijn tussen verschillende stakeholders, inclusief gemeenschappen, bedrijven, scholen en overheden.
- 6

CONTEXTFACTOREN (positief & negatief)

- A** Er is een risico dat bepaalde bevolkingsgroepen minder toegang hebben tot circulaire initiatieven, wat kan leiden tot ongelijkheid en minder inclusie in de transitie naar een circulaire economie.
- B** Veranderingen in de markt, zoals schommelingen in prijzen van grondstoffen of veranderingen in consumententrends, kunnen invloed hebben op de haalbaarheid en aantrekkelijkheid van circulaire initiatieven.
- C**

Culturele normen en waarden die sterk verankerd zijn in consumentgedrag kunnen moeilijk te doorbreken zijn, wat de acceptatie van duurzame praktijken kan vertragen

Bijlage relatie inzet FMF en provinciale doelen

Bestuursakkoord 2023-2027	FMF Meerjarenvizie 2025 - 2028	Programma FMF
Gebiedsaanpak		
In elk gebied kijken wij welke doelen wij daar met elkaar behalen. Hierbij stimuleren wij plannen uit de regio. Wij zetten in op een complete aanpak voor het hele gebied.	Wij ondersteunen de natuur en landschapsvertegenwoordigers in de gebiedscommissies Wij hebben een adviespunt en ondersteunen lokale initiatieven (o.a. via biodiversiteitsherstelprogramma)	Moai Fryslân
Gebiedsaanpak. Per gebied geven wij aan welke doelen wij op het gebied van bijvoorbeeld landbouw en natuur behalen. Deze meten wij vooraf en tijdens de rit. Wij blijven deelnemen aan de Fryske Grûntafel.	Wij maken een gebiedsgerichte uitwerking van Natuerlik Fryslân 2025 en brengen dat in als bouwsteen in de gebiedsprocessen Wij nemen deel aan de Fryske Grûntafel	Moai Fryslân
Landbouw		
Wij bevorderen de verbinding tussen boeren en burgers. Zo vergroten wij de maatschappelijke waardering en bewustwording voor de landbouw en voedselvoorziening. Dit is de sector die ons eten produceert. Goed voedsel, en veilig voedsel. Van een kwaliteit die ze wereldwijd waarderen. Daarbij past het bevorderen van de lokale voedselproductie en -ketens.	FMF draagt bij aan het ontwikkelen van nieuwe bedrijfsmodellen en verdienmodellen. Korte ketens is hier onderdeel van.	Fitale en Duorsum lânbou
Onze landbouw heeft al een sterk grondgebonden karakter. Daar zijn wij trots op. Wij willen het verlies van voedingsstoffen verder beperken.	Wij dragen bij aan gesloten systemen en het verduurzamen van de landbouw via het inbrengen van kennis en het opzetten van pilotprojecten.	Fitale en Duorsum lânbou
Landbouw en natuur kunnen en moeten elkaar versterken. In een toekomstbestendige landbouw, met een rijke natuur die bloeit in al zijn pracht en rijkdom.	Wij versterken de samenwerking tussen natuur en landbouw via Aanvalsplan Grutto, veenweideprojecten, NL2120, Natuer mei de Mienskip	Fitale en Duorsum lânbou

Natuur		
Natuur en landbouw gaan vaak al hand in hand. Zo zijn er naast natuurorganisaties al veel boeren die zich inzetten voor natuur, weidevogels en biodiversiteit.	Wij versterken de samenwerking tussen natuur en landbouw via Aanvalsplan Grutto, veenweideprojecten, NL2120, Natuer mei de Mienskip	Fitale en lokale natuer/ Fitale en Duorsum lânbou
Wij zetten ons daarom in voor beheer van bestaande natuur en het behalen van de wettelijke en vastgestelde doelen. Wij ontwikkelen het Natuur Netwerk Nederland volgens de bestaande wettelijke afspraken.	Wij zijn partner van NmdM en zetten ons in om de mienskip een positie te geven bij de realisatie van het NNN	Fitale en lokale natuer
Wij voeren het aanvalsplan grutto uit.	Wij zijn 1 van de initiatiefnemers. Jagen aan, ondersteunen kansgebieden en zetten in op het ontwikkelen van verdienmodellen	Fitale en Duorsum lânbou
Herstelprogramma biodiversiteit.	Wij participeren in dit programma en zetten in op een ondersteuningsstructuur die zich richt op de Friese burgers, waarbij de samenwerking wordt gezocht met provinciale en landelijke samenwerkingspartijen.	Fitale en lokale natuer
Wij zorgen dat vergoedingen voor beheer en natuurdoelen (zoals agrarisch natuurbeheer, weidevogels) aantrekkelijk zijn om aan mee te doen. Wie meedoet, kan voor de lange termijn op een structurele bijdrage rekenen.	Via het Aanvalsplan Grutto lobbyen wij voor langjarige beheercontracten	Fitale en Duorsum lânbou
Veenweide		
Het veenweideprogramma 2021 - 2030 is het uitgangspunt voor ons beleid voor de komende vier jaar.	Wij participeren in het veenweideprogramma. Coördineren de inbreng van natuur en milieu, zetten in op naturebased oplossingen (NL2120) en zijn bezig met het opzetten van een kenniscentrum o.a. op het gebied van CO2 verwaarding. Ook ondersteunen wij de natuurvertegenwoordigers in de gebiedscommissies	Fitale en Duorsum lânbou Moai Fryslân
Water en Bodem		

Wij zien dat het klimaat verandert. Weersextremen nemen toe. De bodem daalt. Dit vergroot de kans op zaken als droogteschade, hittestress en wateroverlast. Fryslân moet zich hierop voorbereiden. Een gezonde bodem, schoon en voldoende zoet water en een veilig watersysteem zijn van groot belang.	Dit is onderdeel van Moai Fryslân, waarbij wij inzetten op een verdere uitwerking van Natuerlik Fryslân 2050, waar water en bodem uitgangspunt is	Moai Fryslân
Omgevingsvisie		
Plattelandsvisie. Wij maken een plattelandsvisie voor Fryslân in 2050. Deze hangt samen met de Omgevingsvisie.	Wij participeren in het proces van de provinciale Omgevingsvisie en brengen het (lokale) belang van natuur en milieu in	Moai Fryslân
Het Rijk vraagt van ons te werken aan de Nationale Omgevingsvisie Extra, de NOVEX. Wij brengen hiervoor onze eigen ruimtelijke ‘opgaven’ in kaart. Wat komt er op ons af, wat moet er allemaal gebeuren? Hoe kunnen wij hiermee omgaan? Wij nemen dit op in kaarten met toelichting. Dit zijn de zogeheten ontwikkelperspectieven. Daarna maken wij keuzes in onze volgende versie van de Provinciale Omgevingsvisie. Die gaan wij deze bestuursperiode maken. Dit doen wij natuurlijk niet alleen. Hier betrekken wij samenleving, gemeenten en Wetterskip Fryslân bij.	Wij participeren in het proces van de provinciale Omgevingsvisie en brengen het (lokale) belang van natuur en milieu in	Moai Fryslân
Waterkwaliteit		
Medicijnresten. Om risico’s voor het (drink)water te beperken, zetten wij ons binnen het Noord-Nederlands Netwerk steviger in om medicijnresten in grond- en oppervlaktewater te beperken.	Wij zetten in op publiekscampagnes rond schoon water (Skjin Wetter). Het onderwerp medicijnresten is een belangrijk aandachtspunt bij deze campagnes.	Bewust Duorsum libjen
Lelylijn		

Wij brengen hiervoor, samen met Provinciale Staten, het sociaaleconomische en maatschappelijke effect en de gevolgen voor natuur en landschap voor Fryslân in kaart.	Wij participeren in het proces van de Lelylijn en brengen het (lokale) belang van natuur en milieu in	Moai Fryslân
Woningbouw		
Bij de ontwikkeling van de nieuwe woningen gaan wij onze ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit behouden. Geen VINEX-wijken. Maar juist passend bij de aard en schaal van Fryslân.	Wij brengen het (lokale) belang van natuur en milieu in, denken mee bij de keuze van de locaties van de woningen en de wijze waarop deze woningen worden gebouwd (circulair en natuurinclusief)	Moai Fryslân
Energie		
Zon en wind, ook in Fryslân, is van en voor iedereen. Uit deze bronnen is duurzame energie op te wekken, zijn er opbrengsten uit te halen en daar moet iedereen in Fryslân van kunnen profiteren. Windpark Fryslân, een in de toekomst aan te leggen Friese energietuin en nieuwe duurzame natuur inclusieve energieprojecten bieden hiervoor mogelijkheden. Vandaar dat wij geld gaan steken in projecten voor schone, duurzame en dubbelgroene energie die een passende plek krijgen in het Friese landschap.	Wij brengen het belang van natuur en milieu mee in de energietransitie, denken dubbelgroen mee in de zoektocht naar de meest geschikte locaties in Fryslân. Wij hebben de ambitie dat alle duurzame energieopwekprojecten natuur inclusief gaan worden. De dubbelgroene werkwijze versterkt niet alleen de natuurwaarden en verbetert de biodiversiteit, maar zorgt ook voor meer draagvlak in onze samenleving. Opwekking van duurzame energie moet passen binnen het Friese landschap en waar mogelijk verbetering aanbrengen.	Natuerynklusive enerzjytransysje
Verzwarend van het elektriciteitsnet is nodig. Het net loopt nu tegen zijn grenzen aan. Dat zet niet alleen de rem op de opwekking van meer schone energie. Maar ook op de uitbreiding van bedrijven. Vandaar dat wij bedrijven en agrariërs mogelijkheden bieden meer energie op te wekken en op te slaan. Dit laatste kan met hulp van energiehub's.	Wij participeren in het initiatief FREON. FREON, het Fries Regionaal Energie Ontwikkel Netwerk, staat voor het versterken van de eigen energievoorziening en het gezamenlijk daarmee aan de slag gaan. Wij brengen daarbij het belang van natuur en milieu in.	Natuerynklusive enerzjytransysje
Daarbij richten wij ons vooral op mensen die nu geen geld hebben om hun huis op duurzame wijze	Via onze PC Aardgasvrije projecten stimuleren wij mensen om van het aardgas af te gaan.	Natuerynklusive enerzjytransysje

zuiniger te maken. Juist zij hebben last van hoge prijzen. Zij weten wat energiearmoede is. Met subsidies en rentevrije leningen kunnen wij hun helpen.	Energiearmoede bestrijding is daarbij een belangrijk thema.	
Nieuwe vormen van energie zijn ook nodig om minder afhankelijk te zijn van olie en gas. Wij zijn voor het opwekken van energie in eigen omgeving. Maar hechten er wel aan dat dit verantwoord gebeurt. Met in de eerste plaats respect voor het open Friese landschap. Nieuwe windmolens en zonnepanelen mogen daar geen afbreuk aan doen.	Wij zijn actief bezig met het zoeken naar nieuwe vormen van duurzame energie, waarbij een natuurinclusieve wijze van opwekking uitgangspunt is. Met natuerlik Fryslân als leidraad.	Natuerynklusive enerzjytransysje/ Fitale en lokale natuer Moai Fryslân
De productie van groen gas door de agrarische sector middels monomestvergisting volgen wij als FMF aandachtig. De uitstoot van stikstof wordt middels deze opwekking verlaagd, maar kent kritische aandachtspunten zoals de hoge initiële kosten, technische complexiteit, impact op de directe omgeving en logistieke vraagstukken. De verbetering van de biodiversiteit en natuurwaarden door dubbelgroen te denken binnen de energietransitie heeft de voorkeur bij ons.	FMF denk graag mee in de locatie en de randvoorwaarden waaronder monomestvergisting mogelijk gemaakt kan worden.	Natuerynklusive enerzjytransysje
Energieloket. Er komt één energieloket waar inwoners, bedrijven en organisaties informatie kunnen krijgen hoe ze eenvoudig energie kunnen opwekken.	Wij participeren in het Energiehûs wat lokale energie initiatieven ondersteunt.	Natuerynklusive enerzjytransysje
Circulaire economie		
In de economische agenda krijgt circulaire economie een prominente rol. Helemaal richting 2025. Dat willen wij als het jaar van de circulaire economie bestempelen. Wij behouden als Fryslân onze koppositie op dit terrein en dragen dit beter uit.	Wij zorgen voor meer bewustwording rond dit thema en biedt de Friese inwoner handelingsperspectief. Door initiatieven zoals kennisnetwerken en educatieve programma's te ondersteunen, werkt de FMF aan een duurzaamheidsinfrastructuur in Fryslân. Onze gidsfunctie helpt om circulaire economie te integreren in de dagelijkse praktijk	Bewust Duorsum libjen

	van burgers en bedrijven, waardoor Fryslân zijn koppositie behoudt en versterkt.	
Circulariteit is nog een ingewikkeld begrip. Dit moet voor iedereen praktischer, logischer en begrijpelijker zijn. Zodat het eenvoudig navolging krijgt en werkgelegenheid oplevert.	Wij zorgen voor meer bewustwording rond dit thema en biedt de Friese inwoner handelingsperspectief Wij richten ons op het toegankelijk maken van circulariteit via bewustwordingscampagnes en educatie. Initiatieven zoals het promoten van tweedehands, delen, en repareren, maken circulair gedrag begrijpelijker en praktischer.	Bewust Duorsum libjen
Fries		
Taal en cultuur vormen een essentieel onderdeel van onze samenleving. Daar moeten wij een wezenlijke bijdrage aan leveren. Als wij als provincie ons niet serieus inzetten voor de Friese taal, doen andere partijen dat ook niet. Het Fries moet zichtbaarder zijn. Zodat wij het meer gebruiken	Wijn zijn diep geworteld in de Friese Mienskip. De Friese taal is voor ons een vanzelfsprekendheid. Dit nemen wij mee in onze uitingen.	Alle programma's

Friese Milieu Federatie (FMF)

Agora 6

8934 CJ Leeuwarden

Info@fmf.frl

www.fmf.frl

058 – 76 00 760

Fiscaal nummer: 0035.14.092

KVK-nummer: 41000343

Samen voor een moai
en duorsum Fryslân

